

Lunds universitet
Institutionen för kommunikation och medier
HT 2015

Avståndets berättelser

En undersökning av retoriska funktioner i Hassan Blasims *Irakisk Kristus*

Kandidatuppsats

Retorik

Handledare: Sofi Qvarnström

Författare: Martin Sundby

Abstract

Föreliggande uppsats undersöker retoriska funktioner i skönlitteratur genom att analysera berättarteknik, identifikation och sympati i Hassan Blasims novellsamling *Irakisk Kristus* (2015). Undersökningen utreder även hur novellerna kan förstås som en form av kritik eller motstånd. Några av de teoretiska utgångspunkterna för arbetet är de av James Jasinski sammanställda retoriska funktionerna hos narrativ, Kenneth Burkes identifikationsbegrepp, Wayne C. Booths teorier om berättarteknik och sympati, samt Gérard Genettes vidareutveckling och precisering av teorier gällande narratologi. Genom analysen synliggörs samband mellan berättarteknik, identifikation och sympati samt hur materialet uttrycker kritik. Vidare utreds också novellernas retoriska funktioner utifrån vad de textnära analyserna visat. Novellerna problematiserar och kritiserar olika normer, föreställningar och värderingar som alla på något sätt har med Irak eller människor från Irak att göra. Berättelserna kan sägas försöka överbrygga det avstånd som kan uppstå till följd av dessa normer, föreställningar, värderingar etcetera.

Nyckelord: *Retorik, Retorikanalys, Fiktions, Identifikation, Sympati, Narratologi, Motstånd, Avstånd, Hassan Blasim, Irakisk Kristus.*

Innehållsförteckning

1. Men vad har litteratur med retorik att göra?	1
1.1 Bakgrund	1
1.2 Varför är fiktion av retorikvetenskapligt intresse?	2
1.3 Litteratur som motståndshandling	3
1.4 Syfte och frågeställningar	4
1.5 Material och urval	4
2. Teori och metod	5
2.1 Det fiktiva berättandets retoriska funktioner	5
2.2 Identifikation eller sympati? En mindre begreppsutredning	6
2.3 Förutsättningar för identifikation och sympati	9
2.3.1 Vad som sägs – En läsning av gemensamma erfarenhetspunkter	10
2.3.2 Varifrån det sägs – En läsning av berättarposition	11
2.3.3 Hur det sägs – En läsning av berättartempo	12
2.4 Den konstitutiva funktionen i Blasims noveller	13
2.5 Metodproblem	14
2.6 Tidigare forskning	15
2.7 Disposition	16
3. Analys	16
3.1 "Kaninen i den gröna zonen"	16
3.1.2 Identifikationens och sympatins konstitutiva funktion	19
3.2 "Arkivet och verkligheten"	21
3.3 "Carlos Fuentes mardrömmar"	26
3.3.2 Novellens retoriska funktion	28
3.4 "Tusen och en kniv"	31
3.5 Resultat	35
3.5.2 Avståndets berättelser	37
4. Diskussion	38
4.1 Undersökningens utgångspunkter och resultat	38
4.2 Komplement	39
4.3 Vidare forskning	40
5 Tack	41
6 Käll- och litteraturförteckning	42

1. Men vad har litteratur med retorik att göra?

Under denna uppsatsperiod har en del vänner och bekanta frågat vad jag skrivit om. När jag svarat genom att beskriva materialet för undersökningen, att det är ett skönlitterärt verk som analyserats, har en återkommande fråga dykt upp: ”Men vad har det med retorik att göra?”. Lite ställd har mitt svar ofta varit vagt och i stil med: ”Ser man på retorik som studiet av påverkan är det inte så konstigt att analysera skönlitteratur”. Jag återkommer strax till en mer teoretiskt förankrad diskussion gällande detta, men vill först kortfattat presentera materialet för undersökningen och lite kring dess bakgrund.

I den här uppsatsen analyseras novellsamlingen *Irakisk Kristus* (2015)¹, skriven av den irakiskfödde författaren Hassan Blasim. Han skriver på arabiska men har fått stor spridning och översatts till flera språk.² *Irakisk Kristus* är den första av hans verk som översatts till svenska och utgavs i Bonniers Panache-serie i september 2015.³

1.1 Bakgrund

I oktober 2015 berättar Blasim i en intervju med *Skånska Dagbladet* att det är väldigt svårt att bli utgiven som arabiskspråkig författare i Europa.⁴ Samtidigt hörs röster från flera håll i västerländska medier som lyfter Hassan Blasims novellsamling *Irakisk Kristus* till skyarna. I *Wall Street Journal* skrev Alexandra Alter: ”His stories struck me as so different from anything else I had read, not only from that part of the world but from anywhere else”.⁵ Efter att ha läst ett tidigare verk av Blasim – *The madman of freedom square* (2009) – beskrev Robin Yassin-Kassab honom i *The Guardian* som: ”[P]erhaps the best writer of Arabic fiction alive”.⁶ Blasim blev 2014 den första författaren att med litteratur som översatts från arabiska vinna *Independent foreign fiction prize*.⁷

---

¹ Hassan Blasim, *Irakisk Kristus: [berättelser]*, Bonnier, Stockholm, 2015. Orig. 2013.

² Commapress, *Hassan Blasim*, 2014. <http://commapress.co.uk/authors/hassan-blasim> (Hämtad 2016-01-11).

³ Bonnier, *Hassan Blasim*, 2015. <http://www.albertbonniersforlag.se/forfattare/b/hassan-blasim/> (Hämtad 2016-01-11).

⁴ Gunilla Wedding, ”Jag skriver mardrömsrealism”, intervju med Hassan Blasim. *Skånska Dagbladet* 2015. <http://www.skd.se/2015/10/14/jag-skriver-mardromsrealism/> (Hämtad 2016-01-11).

⁵ Alexandra Alter, ”Iraqi Writer Finds Literary Asylum in English Translation”. *Wall Street Journal* 2014. <http://www.wsj.com/news/articles/SB10001424052702304302704579334812872345886> (Hämtad 2016-01-11).

⁶ Robin Yassin-Kassab, ”Beirut 39”. *The Guardian* 2010.

<http://www.theguardian.com/books/2010/jun/12/beirut-new-writing-arab-world> (Hämtad 2016-01-11).

⁷ Commapress 2015.

Också i Sverige har Blasims författarskap fått ett mycket gott mottagande. Jonas Thente skrev i *Dagens Nyheter* att det finns fog att kalla Blasim för den arabiska litteraturens bästa.⁸ I *Expressen* skrev Jens Liljestrand att Blasims noveller var olika något annat han läst.⁹ Och i *Svenska Dagbladet* skrev Magnus Persson om *Irakisk Kristus*: ”Att detta är ett av årets absolut starkaste skönlitterära verk, alla kategorier, är redan ställt utom allt tvivel”.¹⁰ Reaktionerna väcker frågor om varför just Blasim – som författare av modern arabisk litteratur – fått så stor spridning, varför han översatts till så många språk, och varför hans litteratur fått ett så gott mottagande i västvärlden.

1.2 Varför är fiktion av retorikvetenskapligt intresse?

Åter till förhållandet mellan skönlitteratur och retorik. Jag vill hävda att frågan om huruvida fiktion är av retorikvetenskapligt intresse helt avgörs beroende på hur man ser på fiktionens väsen.¹¹ Idag är det främst tre olika definitioner som diskussionen om fiktionsbegreppet kretsar kring: antingen utgår man från hur fiktionen förhåller sig till verkligheten för att beskriva vad fiktion innebär, det som brukar kallas för *den semantiska definitionen*; eller så utgår man från fiktionens form, att den genom sitt speciella framställningssätt kvalificerar sig som fiktion, vilket brukar kallas för *den syntaktiska definitionen*; en tredje definition är den som utgår från användandet, alltså att om något är fiktion beror på huruvida man som läsare närmar sig texten som en fiktiv berättelse eller inte, vilket brukar kallas för *den pragmatiska definitionen*.¹² Sofi Qvarnström menar att fördelen med en retorisk-pragmatisk syn på fiktion är att vi: ”i stället för att riskera att fastna i en ontologisk diskussion om vad fiktion är, betraktar fiktion som en speciell form av retorisk handling”.¹³ I den här uppsatsen utgår undersökningen från denna typ av pragmatisk-retoriska syn där frågorna inte kretsar kring vad

---

⁸ Jonas Thente, ”Hassan Blasim: ’Irakisk Kristus’”. *Dagens Nyheter* 2015.

<http://www.dn.se/dnbok/bokrecensioner/hassan-blasim-irakisk-kristus/> (Hämtad 2016-01-11).

⁹ Jens Liljestrand, ”Magiskt arabiskt i ’Irakisk Kristus’”. *Expressen* 2015.

<http://www.expressen.se/kultur/magiskt-arabiskt-i-irakisk-kristus/> (Hämtad 2016-01-11).

¹⁰ Magnus Persson, ”Flyktens helvete i febriga sagor”. *Svenska Dagbladet* 2015. <http://www.svd.se/flyktens-helvete-i-febriga-sagor/om/kultur:litteratur> (Hämtad 2016-01-11).

¹¹ Här riskerar jag, genom att skriva: ”dess väsen”, att ge uttryck för en ontologi bestående av tydliga och stadda definitioner, exempelvis av begreppet fiktion. Men jag vill egentligen undvika en ontologisk diskussion då det kan tyckas överflödigt i förhållande till den här typen av undersökning. Samtidigt hävdar jag att ett eventuellt retoriskt intresse för fiktion står och faller beroende på den ontologiska utgångspunkten. Därför vill jag kort nämna att uppsatsen utgår från en dialektisk syn på relationen litteratur–verklighet, se exempelvis Sofi Qvarnströms avhandling *Motståndets berättelser* (2009) s. 18–19.

¹² Sofi Qvarnström, ’Fiktion som retorik’, *Retorisk kritik : teori och metod i retorisk analys.*, s. 147-160, 2014. s. 149.

¹³ *Ibid.*

som gör att materialet kan ses som fiktion, utan istället hur berättelserna med vissa medel skapar ett visst handlingsutrymme för läsaren.

1.3 Litteratur som motståndshandling

En utgångspunkt för uppsatsen är att Blasims noveller uttrycker en eller flera former av kritik. I det följande beskrivs på vilka grunder detta antagande görs. Både Sofi Qvarnström och Elisabeth Hjorth har skrivit om att göra motstånd genom skönlitteratur. Qvarnström har direkt influerat de teoretiska utgångspunkterna för denna uppsats (vilket tas upp senare under rubriken ”Tidigare forskning”), men för att här övergripande lyfta fram ett sätt att förstå litteratur som motståndshandling vill jag vända mig till Hjorths forskning. I hennes avhandling *Förtvivilade läsningar – Litteratur som motstånd & läsning som etik* (2015) analyseras fyra romaner som hon menar visar på maktens komplexitet och betydelsen av ”periferins röster” för att nå en annan maktordning i en komplex situation.¹⁴ Hjorth menar att litteraturen är en kritik: ”Den som skriver är inte nöjd med världen sådan den ser ut”.¹⁵ Utifrån dessa antaganden har jag funderat kring Hassan Blasim, huruvida hans röst kan ses som en röst från periferin och – om antagandet görs att litteraturen är en kritik – vilken kritik det är han ger uttryck för i sina berättelser. I undersökningen görs antagandet att Blasim är en periferins röst, dels genom ovanligheten att modern arabisk litteratur översätts till västerländska språk och dels genom att novellerna behandlar hur människan i sin vardag påverkas av den situation Irak befinner sig i och hur människor som flytt därifrån påverkas av att komma någon annanstans som minoritet. Vilka medel denna perifera röst använder och vilken kritik den uttrycker är ingångar i den här uppsatsen.

Här vill jag också passa på att kort nämna en annan ingång som kan vara väsentlig när man talar om skönlitteraturens retoriska funktion, nämligen identifikation. Inom retorikvetenskapen är Kenneth Burke en vanligt förekommande teoretiker att vända sig till vid studiet av identifikation. Burke menar att alla typer av texter i någon mån försöker övertyga och att denna övertygelse sker genom likheter – eller identifikation – som förenar oss med någon annan.¹⁶ En liknande idé återfinns hos Wayne C. Booth när han talar om sympati men Booth går mer på djupet vad gäller hur denna identifikation – eller sympati – uppstår.¹⁷ I

---

¹⁴ Elisabeth Hjorth, *Förtvivilade läsningar: litteratur som motstånd & läsning som etik*, Glänta produktion, Diss. Uppsala : Uppsala universitet, 2015, Göteborg, 2015, s. 249.

¹⁵ Ibid s. 7.

¹⁶ Qvarnström 2014 s. 151.

¹⁷ Ibid.

uppsatsen används både identifikation och sympati som begreppslig hjälp för att analysera på vilket sätt novellerna kan tänkas förena människor.

1.4 Syfte och frågeställningar

Föreliggande uppsats undersöker skönlitteraturens retoriska funktion, mer specifikt de retoriska funktionerna i Hassan Blasims novellsamling *Irakisk Kristus*. Det är genom tre olika ingångar som dessa noveller undersöks: Den första ingången intresserar sig för identifikation och sympati, hur dessa begrepp kan användas och komplettera varandra, den andra ingången intresserar sig för berättarteknik och berättargrepp, den tredje för litteratur som kritik och motstånd.

För att uppfylla detta syfte vill jag besvara en rad frågor som delats upp beroende på vilken ingång de svarar mot.

1. Vilka förutsättningar för identifikation och sympati förekommer i novellerna? Hur förhåller sig identifikation och sympati till varandra? På vilka sätt kan identifikation och sympati påverka novellernas retoriska funktioner?
2. Vilka berättartekniker och berättargrepp förekommer i novellerna och hur förhåller de sig till novellernas innehåll? Hur påverkar berättarteknik/-grepp novellernas retoriska funktioner?
3. Vilken kritik eller vilket motstånd ger novellerna uttryck för och med vilka medel uttrycks detta?

Ett förtydligande är att dessa frågor inte bör ses som helt åtskilda då de förmodligen kan påverka varandra på flera olika sätt. Hur de påverkar varandra är ytterligare en fråga uppsatsen har för avsikt att besvara.

1.5 Material och urval

Materialet för undersökningen består av fyra berättelser från Hassan Blasims novellsamling *Irakisk Kristus*. Novellerna är intressanta på grund av sin särart och sin aktualitet, som nämnts i bakgrunden är *Irakisk Kristus* den första moderna arabiska litteraturen att vinna *Independent foreign fiction prize*. Och som de olika tidningsartiklarna vittnar om har novellsamlingens genomslag varit stort. För att bestämma ett särskilt urval av noveller har jag plockat ut fyra berättelser som skiljer sig ganska mycket från varandra. Kanske främst berättartekniskt, men också vad gäller deras intriger och var de utspelas. Exempelvis handlar en novell om en ung man i Irak som planerar ett attentat, en annan novell handlar om en irakisk man som flyttat till Amsterdam och försöker assimilera sig till det holländska samhället. En tredje novell handlar

om en liten grupp människor i Bagdad som kan trola bort knivar. Jag har tagit fasta på dessa olikheter vid urvalet för möjligheten att finna olika typer av retoriska funktioner i novellerna.

2. Teori och metod

I det följande presenteras de teoretiska utgångspunkterna och metoden för undersökningen.¹⁸ Detta avsnitt redogör för olika retoriska funktioner hos fiktivt berättande, hur begreppen identifikation och sympati förstås i uppsatsen samt hur olika aspekter av novellernas berättarteknik kan analyseras. I slutet av denna del redogör jag också för metodproblem, tidigare forskning och disposition.

För att svara mot undersökningens syfte och frågor utgår undersökningen främst från följande teorier: de av James Jasinski sammanställda retoriska funktionerna hos narrativ, Kenneth Burkes identifikationsbegrepp, Wayne C. Booths teorier om berättarteknik och sympati samt Gérard Genettes vidareutveckling och precisering av teorier och begrepp från det narratologiska fältet.

2.1 Det fiktiva berättandets retoriska funktioner

I syftet nämndes tre förslag på ingångar till att analysera Blasims noveller. Dessa frågor rör sig mellan lite olika abstraktionsnivåer och jag vill därför ta begreppslig hjälp för att på ett bättre sätt kunna tala om de olika ingångarna. James Jasinski beskriver i sin *Sourcebook on Rhetoric* (2001) tre olika retoriska funktioner hos narrativ: *den känslomässiga/estetiska funktionen*, *den konstitutiva funktionen* och *den instrumentella funktionen*.¹⁹ Vad gäller den känslomässiga/estetiska funktionen hänvisar Jasinski till Wayne C. Booth: att undersöka ett narrativs känslomässiga/estetiska funktion handlar om att analysera hur berättartekniker används för att skapa en värld som läsaren accepterar.²⁰ Att utreda den konstitutiva funktionen, menar Jasinski, handlar om att undersöka hur en berättelse positionerar sig själv i förhållande till en kulturs, ett samhälles eller en grups sociala värld, genom att behandla aspekter som sedvänjor, normer, värderingar, föreställningar etcetera.²¹ Slutligen, för att

---

¹⁸ Jag använder ingen befintlig metod i analysen vilket innebär att det blir problematiskt att beskriva metoden under en separat rubrik. Istället beskrivs metoden parallellt med att de teoretiska utgångspunkterna presenteras.

¹⁹ James Jasinski, *Sourcebook on rhetoric: key concepts in contemporary rhetorical studies*, Sage Publications, Thousand Oaks, Calif., 2001, s. 392.

²⁰ Ibid.

²¹ Ibid s. 398.

beskriva den instrumentella funktionen, menar Jasinski att en berättelse har en instrumentell funktion när den svarar mot ett problem (*exigence*) i en retorisk situation.²²

Hur dessa tre övergripande retoriska funktioner relaterar till de tre ingångarna för undersökningen är kanske svårt att besvara innan analyserna är gjorda, men jag tror det är möjligt att göra några kopplingar redan nu. Den känslomässiga/estetiska funktionen relaterar rimligtvis till de frågor som har med berättarteknik och berättargrepp att göra, det handlar om att undersöka hur berättartekniker används för att skapa en värld läsaren accepterar. Den känslomässiga/estetiska funktionen kan tänkas vara central också för frågan om identifikation och sympati, vilka berättargrepp (estetiska medel) som kan fungera som förutsättning för identifikation och sympati (känslomässig reaktion). Den konstitutiva funktionen kan förmodligen relateras till samtliga av de tre frågorna: att skapa förutsättning för identifikation och/eller sympati för något kan vara ett sätt att försöka få läsaren att bekräfta eller avfärda en viss norm, värdering, föreställning etcetera. Ett annat sätt att fylla samma funktion skulle kunna vara genom olika berättargrepp i förhållande till olika delar av handlingen. Kopplingen mellan konstitutiv funktion och litteratur som kritik kan exempelvis göras om en berättelse ger uttryck för att den försöker få läsaren att ta avstånd från en viss föreställning eller värdering. Men det skulle också kunna vara tvärtom, att en berättelse riktar kritik mot ett uttalat problem, i det fallet skulle det snarare handla om en koppling mellan frågan om litteratur som kritik och den instrumentella funktionen. Ja, det finns många tänkbara alternativ för hur dessa övergripande retoriska funktioner kan kopplas till ingångarna för undersökningen. Det återstår att se vilka kopplingar som kan synliggöras i analyserna av Blasims noveller.

2.2 Identifikation eller sympati? En mindre begreppsutredning

Ett av undersökningens syften är att utreda hur begreppen identifikation och sympati bättre kan förstås och möjligen komplettera varandra vid den här typen av undersökning. Några av de frågor jag intresserar mig för i uppsatsen gäller förutsättningar för identifikation och sympati, vad de har gemensamt och hur de skiljer sig åt samt om de kan tillskrivas olika retoriska funktioner. För att arbeta med dessa frågor genomförs här en mindre begreppsutredning för att definiera hur begreppen identifikation och sympati kommer användas i analysen. I avsnittet efter begreppsutredningen presenteras sedan förslag på hur

---

²² Jasinski 2001 s. 393. Dessa retoriska funktioner hos narrativ benämns av Jasinski (2001) som *aesthetic function* (s. 392), *instrumental function* (s. 393) och *constitutive function* (s. 393). Översättningarna till svenska har jag tagit från Sofi Qvarnströms artikel i Retorisk Kritik (2014).

berättarteknik, förutsättningar för identifikation och förutsättningar för sympati kan undersökas.

För att definiera identifikationsbegreppet vänder jag mig, som så många andra inom det retorikvetenskapliga fältet, till Kenneth Burke. Hans teoribygge är ganska fragmentariskt och inte fullt så systematiserat som man kanske hade önskat för att på ett betryggande sätt använda begrepp eller idéer från hans tänkande vid analysarbete. Att försöka använda sig av en aspekt från hans teoribygge leder ofta till att en annan av hans idéer måste förklaras för att den första ska förstås, vilket kastar en vidare till en tredje idé för att den andra ska förstås, och så vidare. För den här uppsatsen betyder det att jag av utrymmesskäl får nöja mig med att lyfta fram några av de förslag han gett på hur identifikationsbegreppet kan definieras utan att sätta det i förhållande till hans tänkande i stort.

Burke erbjuder lite olika ingångar till hur identifikationsbegreppet kan förstås. En ingång är då han talar om identifikation och ”consubstantiality”.²³ Att försöka förstå vad Burke menar med consubstantiality kräver egentligen en längre utläggning i sig (och då är man där jag precis sagt att jag skulle akta mig för att hamna), men jag ska försöka att kortfattat lyfta fram de viktigaste bitarna för att förstå vad de har med identifikation att göra. Burke skriver i sin *A Rhetoric of Motives* (1969): ”To identify A with B is to make A ’consubstantial’ with B”.²⁴ Men han menar samtidigt att det är separationen, eller avståndet i sig som förutsätter identifikationen, för hade A och B redan varit enade hade det inte funnits något behov att identifiera sig med varandra.²⁵ Vidare menar Burke att det finns en dubbeltydighet i detta, för genom att A identifierar sig med B så blir A ett ”substantially one” med någon annan än sig själv: ”Thus he is both joined and separate, at once a distinct substance and consubstantial with another”.²⁶ I dessa av Burkes tankar och i hans ordval som *joined* och *seperate* uppfattar jag att en central del av hans identifikationstankar handlar om avstånd mellan människor, vi är på samma gång enade och åtskilda, på samma gång nära och distanserade. En liknande tolkning står Qvarnström för som skriver att: ”Identifikation hos Burke handlar om att göra det frånvarande närvarande och omvandla en annans blick till sin egen”.²⁷ I den här uppsatsen väljer jag att ta fasta på en sådan förståelse av identifikation som en fråga gällande närhet–distans. Det tycks dock kräva ytterligare precisering för att på ett mer konkret sätt kunna säga vad som görs närvarande vid identifikation.

---

²³ Kenneth Burke, *A rhetoric of motives*, Univ. of Calif. Press, Berkeley, 1969, s. 20.

²⁴ Ibid s. 21.

²⁵ Ibid s. 22.

²⁶ Ibid s. 21.

²⁷ Qvarnström 2014 s. 151.

Att det är *närheten–distansten* mellan människor som Burke talar om tycks uppenbart: "A is not identical with his colleague, B [...]"²⁸ men vilken typ av närhet–distans det här handlar om tycks inte helt klart utifrån detta resonemang. Burke lyfter vid ett annat tillfälle ett exempel på identifikation som däremot tycks ge en fingervisning. Då talar han om en politiker som riktar sig mot en publik bestående av bönder och säger: "I was once a farm boy myself".²⁹ Identifikation tycks här främst handla om en intellektuell process, att dra paralleller till en liknande erfarenhet eller situation man själv varit med om. Min tolkning av Burkes identifikationsbegrepp är att identifikation handlar om en intellektuell process bestående av att *känna igen sig* i en annan människas erfarenhet eller situation.

Detta sätt att se på identifikation och närhet tycks dock bortse från en motsvarande emotionell process. Att känslomässigt sätta sig in i och *känna med* en annan i dennes situation oavsett om man kan *känna igen sig* eller inte. För att finna begreppsligt och teoretiskt stöd för en sådan idé om emotionell närhet vänder jag mig till Wayne C. Booth och hans *The Rhetoric of Fiction* (1983)³⁰ där han bland annat behandlar begreppet sympati.

Även om det hos Booth, precis som hos Burke, kan vara svårt att hitta en tydlig och klar definition av ett visst begrepp så är Booth något mer systematiserad än Burke. I *The Rhetoric of Fiction* finns stöd för att uppfatta Booths sympati-begrepp just som beroende av ett emotivt avstånd. I kapitlet "Control of Distance in Jane Austen's Emma"³¹ beskriver Booth hur de flesta scener i romanen framställer Emmas brister och fel, och som ökar det emotionella avståndet, vilket därför kräver en annan metod för att skapa sympati än genom hennes sätt att vara.³² Detta stödjer idén om förståelsen av sympati som – likt identifikation hos Burke – beroende av avstånd. Dessutom kallar Booth det för "emotional distance",³³ vilket också styrker idén om att förstå sympati som emotionellt betingat. Även då Booth talar om *control of sympathy*,³⁴ så talar han om sympati som beroende av emotionellt avstånd. Här beskriver han en viss berättarteknik och att den kanske viktigaste effekten med den berättartekniken: "is that of decreasing emotional distance",³⁵ för att kontrollera sympatin.

Utifrån ovanstående framstår identifikation främst som en intellektuell process och sympati främst som en emotionell process. Jag vill därför i den här undersökningen definiera identifikation som att *känna igen sig*, och sympati som att *känna med*. Alltså två olika typer

---

²⁸ Burke 1969 s. 20.

²⁹ Ibid s. xiv.

³⁰ Wayne C. Booth, *The rhetoric of fiction*, 2. ed., Penguin, London, 1991[1961].

³¹ Booth 1991 s. 243-266.

³² Ibid s. 244-245.

³³ Ibid s. 244.

³⁴ Ibid s. 274.

³⁵ Ibid.

av läsarespons, den första intellektuell och den andra emotionell. För att precisera ytterligare vill jag utifrån denna distinktion lyfta fram tre punkter: 1) Identifikation kan hjälpa att skapa sympati, att *känna igen sig* i en karaktärs situation som liknande en egen erfarenhet kan vidare ge upphov till en emotionell respons, att också *känna med*. 2) Även om man kan identifiera sig med en viss person eller karaktär betyder det inte att man per automatik också känner sympati för denne. 3) Sympati kan uppstå även utan identifikation, man skulle kunna känna sympati för en person eller karaktär vars situation man inte kan identifiera sig med.

2.3 Förutsättningar för identifikation och sympati

Till följd av begreppsutredningen av identifikation och sympati, att de nu inte är fullt så synonyma som de ibland kan framstå, behövs teoretiskt stöd från olika håll för att tala om förutsättningar för respektive begrepp. För att undersöka vilka förutsättningar för sympati som förekommer i Blasims noveller används teorier som ligger nära eller inom det narratologiska fältet. Booth visar i sin *The Rhetoric of Fiction* att sympati mellan läsare och karaktär har ett nära samband med berättarteknik. I kapitlet *Sympathy through Control of Inside Views* beskriver han hur det till stor del är berättarpositionen som påverkar sympatin.³⁶ Men jag kommer också använda andra delar från *The Rhetoric of Fiction*, som begreppen *Scene and Summary*³⁷ samt *Variations of distance*.³⁸ Dessa begrepp vill jag använda för att på ett mer precist sätt kunna peka på passager som särskilt tycks förutsätta sympati. Hur dessa teorier och begrepp mer specifikt kan användas i analysen återkommer jag till strax, men först något om förutsättningar för identifikation.

För att undersöka förutsättningar för identifikation i Blasims noveller är utgångspunkten Burkes identifikationsbegrepp. Genom den definition som gjordes i begreppsutredningen ovan förstås identifikation som grundat i en intellektuell närhet mellan exempelvis läsare och karaktär. I den här uppsatsen innebär uppdelningen av Burkes identifikationsbegrepp och Booths sympatibegrepp att Booth används för att undersöka hur *berättartekniken* kan fungera som förutsättning för (emotionell) närhet, medan Burkes identifikationsbegrepp används för att undersöka hur *innehållet* kan fungera som förutsättning för (intellektuell) närhet.

I analysen undersöks varje novell utifrån tre olika typer av läsningar där utgångspunkterna är följande: En läsning som fokuserar på det innehållsliga, *vad* som sägs; en läsning som

---

³⁶ Booth 1991 s. 245.

³⁷ Ibid s. 154.

³⁸ Ibid s. 155.

fokuserar på berättarpositionens betydelse, *varifrån* något sägs; och en läsning som fokuserar på berättartempot, *hur* något sägs.

2.3.1 Vad som sägs – En läsning av gemensamma erfarenhetspunkter

I den här läsningen riktas blicken åt det innehållsliga i novellerna. Med utgångspunkt i Burkes identifikationsbegrepp – så som det tolkats i begreppsutredningen – undersöks vilka förutsättningar för identifikation som förekommer i novellerna. Det innebär att se identifikation som grundat i en intellektuell närhet mellan läsare och karaktär, som förutsätter gemensamma erfarenheter, att läsaren *känner igen sig* i en erfarenhet. Som Burke säger: ”A is not identical with his colleague, B. But insofar as their interests are joined, A is identified with B”.³⁹ Den här läsningen undersöker alltså om det finns något gemensamt mellan A (läsare) och B (karaktär) och vad detta i sådana fall består av. För att kunna tala om detta gemensamma måste undersökningen förutsätta en läsare. Vem det är som eventuellt har gemensamma erfarenheter med den litterära karaktären. I den här undersökningen är det en västerländsk läsare som förutsätts.⁴⁰ Med denna något problematiska benämning menas här att leva i ett förhållandevis tryggt samhälle utan krig eller att inte ha direkt erfarenhet av krig. Att det är en västerländsk läsare som förutsätts tycks rimligt då *Irakisk Kristus* fått sådant genomslag i väst. Som nämndes i bakgrunden har *Irakisk Kristus* fått ett mycket gott mottagande i västerländska länder. Möjligen kan undersökningen genom att förutsätta en västerländsk läsarposition säga något om varför just denna novellsamling fått så stor spridning och så gott mottagande i västvärlden.

Den första läsningen undersöker alltså vad som sägs i novellerna och hur det möjligen kan fungera som förutsättning för identifikation. Men sympati då? Det måste väl ändå vara möjligt för en läsare att känna sympati för en karaktär även om det inte finns något betydande i texten att identifiera sig med? Med andra ord, att *känna igen sig* kan väl inte vara den enda förutsättningen för att *känna med*? För att vidga analysen och undersöka specifika förutsättningar för sympati kommer berättarpositionens betydelse för sympatiskapandet i novellerna också att undersökas. På det här sättet kan dessutom kopplingar mellan sympati och berättarteknik utredas.

---

³⁹ Burke 1969 s. 20.

⁴⁰ Benämningen västerländsk läsare är såklart problematisk på flera sätt. Går det ens att säga något generellt gemensamt för en så stor grupp? Och riskerar inte en sådan benämning att ge uttryck för en föreställning om givna skillnader mellan väst och det man nu väljer att jämföra med? Dessa frågor och andra problem med att förutsätta en läsarposition tas upp senare under rubriken ”Metodproblem”.

2.3.2 Varifrån det sägs – En läsning av berättarposition

Eventuell närhet mellan läsare och karaktär kan alltså, som i föregående punkt, bero på att det finns gemensamma erfarenheter mellan dessa, en identifikation. Men för att tala om förutsättningar för sympati tycks det inte räcka att se till eventuella gemensamma erfarenheter, här kan istället Booth erbjuda ett komplement. I sin *The Rhetoric of Fiction* talar han bland annat om berättarpositionens betydelse för läsarens känsla av sympati. Booth skriver: ”how little our sympathy springs from any natural view”⁴¹ och menar att det istället är just den interna berättarpositionen – eller den interna fokaliseringen för att tala med Gérard Genette⁴² – som är avgörande för att styra läsarens sympatier. Booth skriver: ”the sustained inside view leads the reader to hope for good fortune for the character with whom he travels, quite independently of the qualities revealed”.⁴³ Här tycks Booth erbjuda en ingång till att se på förutsättningar för sympati oavsett om det finns några gemensamma erfarenheter mellan läsare och karaktär. Den här uppsatsen undersöker alltså förutsättningar för sympati genom att analysera från vilken position berättandet sker och hur eventuella skiften i berättarposition påverkar sympatiskapandet.

Begreppen *intern fokalisering*, *extern fokalisering* och *noll-fokalisering*⁴⁴ myntades av Gérard Genette då han vidareutvecklade Booths idéer om berättarposition. De kan vara till hjälp för att bättre beskriva och tala om varifrån ett berättande sker, eller från vems perspektiv något skildras.⁴⁵ Ett berättande från en allvetande position som kan röra sig in och ut ur olika karaktärers medvetande och därmed vet mer än varje enskild karaktär, kallas för att det sker med noll-fokalisering. Om berättandet endast återger vad en enskild karaktär vet så kallas det för intern fokalisering. Är det däremot tvärt om, att berättaren endast återger det yttre händelseförloppet och inte vet vad som försiggår inuti karaktären, då kallas det för extern fokalisering.⁴⁶

En annan aspekt av berättarposition är det Booth kallar *Variations of Distance*⁴⁷, vilket kan användas för att undersöka hur avståndet mellan berättaren och huvudkaraktären kan påverka förutsättningarna för sympati. Booth skriver: ”In any reading experience there is an implied

---

⁴¹ Booth 1991 s. 247.

⁴² Genette talar i sin *Narrative Discourse* (1980[1972]) om tre olika typer av fokalisering: *zero focalization*, *internal focalization* och *external focalization*, s. 189-194. I uppsatsen använder jag mig av den svenska översättningen *fokalisering*, vilken exempelvis används i Claes-Göran Holmbergs och Anders Ohlssons *Epikanalys* (1999) s. 83-93.

⁴³ Booth 1991 s. 246.

⁴⁴ Gérard Genette, *Narrative discourse: an essay in method*, Cornell U.P., Ithaca, N.Y., 1980, s. 189–190.

⁴⁵ Qvarnström 2014 s. 152.

⁴⁶ Qvarnström 2014. s.153.

⁴⁷ *Ibid* s. 155-159.

dialogue among author, narrator, the other characters, and the reader”.⁴⁸ I den här uppsatsen används denna tanke främst för att undersöka den implicita dialogen mellan berättaren och läsaren när berättandet sker i tredje- eller allvetande position, vilket kan visa på hur denna implicita dialog mellan berättare och läsare kan påverka avståndet mellan läsare och karaktär.

2.3.3 Hur det sägs – En läsning av berättartempo

Utöver Booths idéer om sympati och berättarposition används även andra aspekter från hans teoribygge i denna uppsats. I kapitlet ”Types of Narration”⁴⁹ talar Booth om olika typer av berättande. En del punkter har att göra med berättarpositionen – som behandlats ovan – men han skriver också om berättartempo. För detta ändamål använder han begreppen *Scene* och *Summary*.⁵⁰ Precis som angående berättarpositionen har Genette också vidareutvecklat teorin om berättartempo, detta genom att tillföra begreppen *Pause* och *Ellipsis*.⁵¹ ”Scen” betyder att det tar ungefär lika lång tid för något att berättas som för detsamma att utspelas, ”Paus” innebär att det tar längre tid att berätta något än vad det tar för samma händelse att utspelas, ”Ellipsis” handlar om luckor i berättelsen, tid som inte fylls med något innehåll alls, och ”Summering” innebär att en händelse berättas på kortare tid än vad det skulle ta för händelsen att utspelas.⁵²

Vad kan då scen, paus, ellips och summering tillföra i denna undersökning? I den här analysen används begreppen för att undersöka vad i texten som tycks tillskrivas särskild vikt eller mening. Holmberg och Ohlsson skriver att skiften i berättartempo många gånger är betydelsefullt för meningsproduktionen.⁵³ I den här undersökningen tolkas berättartempots betydelse för meningsproduktionen som att förändringar i berättartempo kan säga något om vilka ställen som tycks pocka på särskild uppmärksamhet från läsaren. Om en händelse i berättelsen summeras i några få ord kan det vara ett tecken på att händelsen inte är av lika stor betydelse som en situation som beskrivs i märkbart lägre tempo och därmed får mer utrymme. Men jag vill vara tydlig med att detta inte ska framstå som någon regel, att om något beskrivs i lägre tempo så innebär det inte automatiskt större betydelse för meningsproduktionen. Däremot kan berättartempot i en hel berättelse undersökas för att synliggöra om en viss typ av händelse återkommande berättas i ett visst tempo, och att en annan typ av händelse

---

⁴⁸ Qvarnström 2014 s. 155.

⁴⁹ Ibid s. 149-165.

⁵⁰ Ibid s. 154-155.

⁵¹ Genette 1980, s. 96.

⁵² Fortsatt använder jag mig endast av dessa svenska översättningar från Holmberg och Ohlssons *Epikanalys* (1999, s. 96).

⁵³ Claes-Göran Holmberg & Anders Ohlsson, *Epikanalys: en introduktion*, Studentlitteratur, Lund, 1999, s.96.

återkommande berättas i ett annat tempo, vilket då sammantaget skulle säga något om hur olika typer av händelser framställs som olika meningsfulla.

Såhär långt alltså för att tala om vilka *förutsättningar* som kan ligga till grund för identifikation och sympati samt begreppslig hjälp för att analysera novellernas berättarteknik och berättargrepp. Men för att utreda vad identifikation, sympati och olika berättartekniker sedan *gör* – vad de kan fylla för retorisk funktion – behövs vidare precisering.

2.4 Den konstitutiva funktionen i Blasims noveller

Det som hittills tagits upp i teori och metod-delen är teorier och begrepp för att undersöka novellernas känslomässiga/estetiska funktion: ”hur och varför mottagaren tar intryck av och accepterar den värld fiktionen skapar”.⁵⁴ Där identifikation, sympati och olika berättartekniker/-grepp kan tänkas få läsaren att acceptera den värld fiktionen skapar. Men i den här uppsatsen vill jag även se till den konstitutiva funktionen: ”hur fiktionen kan bekräfta eller utmana normer, värderingar och ett samhälles självförståelse”.⁵⁵ Utredningen av novellernas konstitutiva funktion förekommer som en diskussion om vilka normer och värderingar Blasims noveller tycks försöka få läsaren att bekräfta eller utmana, samt vilken roll identifikation, sympati och berättartekniker kan tänkas ha i en sådan övertygelseprocess.

För att undersöka novellernas konstitutiva funktion används ingen egen metod, istället har idén varit att först analysera berättarteknikerna samt förutsättningar för identifikation och sympati för att sedan diskutera varför förutsättningar för identifikation och/eller sympati förekommer på ett visst ställe i novellen, eller i samband med en viss berättarteknik. Andra frågor kan vara varför ett visst berättargrepp/identifikation/sympati förekommer i samband med ett visst ämne eller varför de förekommer kring en viss karaktär och dennes föreställningar eller värderingar. Sammantaget skapar detta en bild av vad novellen i sin helhet försöker få läsaren att bekräfta eller utmana och på det här sättet kan berättargrepp, identifikation och sympati förstås som olika sätt att försöka styra mottagarens respons åt det ena eller andra hållet.

En annan något specifikare funktion av just sympatin, som tas fasta på i analysen, är hämtad från Booth då han talar om Jane Austen och att hon: ”in developing the sustained use of a sympathetic inside view, has mastered one of the most successful of all devices for inducing a parallel emotional response between the *deficient* heroine and the reader”.⁵⁶ Booth

---

⁵⁴ Qvarnström 2014 s. 147.

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ Booth 1991 s. 248-249 (egen kursivering).

nämner här en viktig funktion hos sympatin, dess möjlighet att skapa emotionella band mellan läsare och huvudkaraktär även om protagonisten är full av brister, vilket i analysammanhang kan handla om att utreda hur det är möjligt att upprätthålla ett emotionellt band trots att protagonisten ger uttryck för exempelvis värderingar som skiljer sig från läsarens, och vad det vidare innebär för inställningen till novellen i sin helhet.

Jag har ännu inte nämnt något om att undersöka den instrumentella funktionen. Det har att göra med att Blasims noveller inte uppenbart svarar mot något problem. I avsnittet ”Tidigare forskning” kommer jag diskutera detta vidare då jag sätter denna uppsats i förhållande till liknande undersökningar.

2.5 Metodproblem

Som tidigare nämnt förutsätter den här undersökningen en läsarposition, kanske främst för att kunna tala om det som benämns som gemensamma erfarenhetspunkter. Den läsarposition som förutsätts är en västerländsk och benämningen västerländsk läsare kan såklart vara problematisk på flera sätt. Problematiken handlar dels om att benämningen riskerar att upprätthålla en föreställning om väst och öst som en given dikotomi. Ungefär som att en västerländsk läsarposition skulle vara en läsare som inte känner till det där andra. För även om det förmodligen finns saker gemensamt mellan en – låt oss säga – engelsk läsare och en karaktär som beskrivs som född och uppvuxen i exempelvis Bagdad så tenderar benämningen väst–öst att fokusera skillnader. En annan problematik med benämningen västerländsk läsare är att den inbegriper så extremt många människor och man kan fråga sig vad en sådan grupp egentligen har gemensamt. Men om jag inte förutsatte en läsarposition vore alternativet att läsa utifrån min egen position, den självklara risken är då att undersökningen blir alldeles för subjektiv och resultatet följaktligen ointressant. Så istället utgår jag från föreställningen om en läsargrupp där läsarna har vissa saker gemensamt med varandra, exempelvis att de har direkt erfarenhet av att leva i Europa (eller annat land som anses vara västerland, exempelvis USA, Kanada, Australien etcetera), ingen direkt erfarenhet av krig, ingen direkt erfarenhet av att vara på flykt – och för att namnge denna läsarposition har jag valt att kalla den västerländsk. Att undersökningen förutsätter en läsarposition som uppfyller just dessa kriterier beror på de första frågorna som ställdes direkt i början av uppsatsen, om varför just *Irakisk Kristus* översatts till så många västerländska språk och varför den fått sådant genomslag.

2.6 Tidigare forskning

I teori och metod-delen presenterades de teoretiska utgångspunkterna för uppsatsen, Jasinski, Burke, Booth och Genette. Mitt val av teorier är direkt influerat av Sofi Qvarnströms forskning. Dels har jag utgått från hennes artikel i *Retorisk Kritik*⁵⁷ och dels från hennes avhandling *Motståndets berättelser* (2009). Avhandlingen analyserar svenska berättelser skrivna under första världskriget och som på olika sätt kritiserar kriget. Qvarnström ställer frågor som vad det innebär att göra motstånd med hjälp av språket⁵⁸ och ”hur motståndet mot första världskriget utformas i skönlitterära berättelser skrivna under krigsåren 1914-1918”.⁵⁹ Utifrån indelningen av de retoriska funktionerna hos narrativ uppfattar jag det som att avhandlingen har som en utgångspunkt att undersöka den instrumentella funktionen hos dessa berättelser, alltså att de läses som att de svarar mot ett retoriskt problem. Men Qvarnström ställer också frågor som berör de konstitutiva och känslomässiga funktionerna hos narrativ, som vilka föreställningar om kriget som gestaltas i berättelserna och vilka berättartekniska och stilistiska grepp som förekommer. Funktionerna, som Qvarnström skriver i sin artikel i *Retorisk Kritik*, utesluter inte varandra utan överlappas oftast på något sätt.⁶⁰

Den här uppsatsen liknar Qvarnströms avhandling i det att jag utgår från några av de teoretiska utgångspunkter som i avhandlingen presenteras. Däremot skiljer sig undersökningarnas material på så sätt att de berättelser Qvarnström analyserar svarar mot ett explicit problem i form av första världskriget, medan de noveller som analyseras i den här uppsatsen inte lika påtagligt svarar mot något retoriskt problem vilket gör det svårare att tillskriva dem en instrumentell funktion. Däremot har arbetet förutsatt att novellerna uttrycker kritik i någon mån. Men eftersom det inte finns en lika tydlig situation, som att kunna säga att novellerna är del av ett större motstånd mot exempelvis första världskriget, så kommer den här uppsatsen utreda novellernas instrumentella funktion genom det resultat som undersökningarna av den känslomässiga/estetiska funktionen samt den konstitutiva funktionen visar.

I uppsatsens inledning nämndes också Elisabeth Hjorths avhandling *Förtvivlade läsningar* (2015), som har många ansatser men där en är att undersöka litteraturens möjligheter i egenskap av kritik. För detta syfte talar hon med tänkare som Spivak och Levinas, och hennes avhandling handlar till stor del om maktkritik: ”Varje tecken är en förskjutning av det

---

⁵⁷ Qvarnström 2014 s. 147-160.

⁵⁸ Qvarnström 2009 s. 10.

⁵⁹ Ibid s. 12.

⁶⁰ Qvarnström 2014 s. 147.

rådande, ett tillägg som förändrar tillståndet i någon mån”.⁶¹ Hjorth för en högtintressant diskussion som kretsar kring frågor om tillvaron, människan, makten, strukturerna. Men vad jag lite saknar är ett explicitgörande av vad det faktiskt innebär att tecken leder till en förskjutning av det rådande, hur den processen går till, vilket hade kunnat göras genom en mer textnära analys att sätta i förhållande till de större frågorna. För att övergå till föreliggande uppsats vill jag utreda hur berättelsers påverkanspotential kan studeras. Jag vill, genom att se till hur specifika aspekter i materialet förhåller sig till novellernas retoriska funktioner, se hur berättelser som kritik bär möjlighet att förändra det rådande. För att på ett lättare sätt tala om materialets påverkanspotential på olika abstraktionsnivåer kan de av Jasinski sammanställda retoriska funktionerna hos narrativ vara till god hjälp.

2.7 Disposition

I undersökningen analyseras berättartekniker, förutsättningar för identifikation och sympati samt retoriska funktioner i Hassan Blasims novellsamling *Irakisk Kristus*. Det är ett urval på fyra noveller som analyseras med utgångspunkt i gemensamma erfarenheter, fokalisering, *variations of distance* samt scen, summering, paus och ellips.

Upplägget för analysen är sådant att en novell analyseras i taget. Berättelserna skiljer sig från varandra på flera olika sätt och öppnar således för olika typer av analyser. Varje analys kommer därför inte använda samtliga begrepp som presenterades i teori och metod-avsnittet, istället har varje novells utformning bestämt vilka begrepp som varit lämpliga att användas i vilken analys.

3. Analys

3.1 ”Kaninen i den gröna zonen”

Novellen handlar om Hajjar, en ung irakisk man som tillsammans med sin rumskamrat Salsal planerar ett attentat i Bagdad. I analysen av ”Kaninen i den gröna zonen” undersöks hur gemensamma erfarenhetspunkter och berättarposition kan fungera som förutsättning för identifikation respektive sympati. Vidare undersöks hur identifikationsmässig närhet och sympatimässig närhet förhåller sig till varandra i novellen. Dessa punkter tas däremot inte upp var för sig eller i en särskild ordning utan diskuteras med fördel parallellt då de påverkar varandra.

---

⁶¹ Hjorth 2015 s. 7.

Till att börja med förekommer en grundläggande förutsättning för sympati i novellen genom att berättandet sker från ett förstapersonsperspektiv med inre fokalisering. Som Booth skriver så kan man försöka få läsaren att stå på karaktärens sida snarare än mot denne genom att berätta historien genom karaktärens egna ögon⁶². I ”Kaninen i den gröna zonen” finns en passage (som jag återkommer till senare i analysen), där ordet ”jag” används flera gånger på bara några rader, vilket kan tänkas vara ett sätt att just försöka få med läsaren och skapa sympati för karaktären. Hajjar berättar: ”Jag blev helt förstörd och rymde hemifrån, jag stod inte ut med att se skräcken i ansiktet på min mor och mina syskon. Jag kände mig vilsen och visste inte längre vad jag ville göra av det här livet”.⁶³ Här får läsaren en direkt inblick i Hajjars känslor och tankar, vilket skapar en bättre förutsättning att sympatisera med honom än om det berättats från en kommenterande instans med extern fokalisering. Berättarpositionen kan alltså bidra till att läsaren lättare *känner med* huvudkaraktären, exempelvis då berättandet har en intern fokalisering, eller som Booth säger: ”[...] sustained inside view leads the reader to hope for good fortune for the character with whom he travels.”⁶⁴ Enligt den uppdelning som gjordes i teoridelen mellan identifikation och sympati, där identifikation definieras som att *känna igen sig* och sympati som att *känna med*, så fungerar berättarpositionen främst som en förutsättning för sympati. Men också förutsättningar för identifikation förekommer i novellen och undersöks genom att analysera eventuella gemensamma erfarenheter mellan huvudkaraktären och den tilltänkta läsaren.

I ”Kaninen i den gröna zonen” förekommer potentiella gemensamma erfarenhetspunkter redan på första sidan när Hajjar jämför sin egen dygnsrytm med sin rumskamrats rutiner:

I likhet med min kanin var jag som piggast under gryningstimmarna och kring solnedgången. Salsal däremot satt uppe till sent på nätterna. Han brukade vakna framåt tolvtiden varje dag, och innan han klev ur sängen slog han på sin laptop och loggade in på Facebook. Han kollade in de senaste kommentarerna till nattens diskussioner och gick sedan och tog en dusch. Sedan kom han ut i köket, satte på radion och hörde på nyheterna medan han stekte ägg och gjorde kaffe. Han tog med sig frukosten ut i trädgården och satte sig vid bordet under parasollet, åt och drack och rökte medan han iakttog mig.⁶⁵

Enligt den här beskrivningen låter Hajjar och Salsal som vilka rumskamrater som helst, dels genom hur deras relation som rumskamrater beskrivs men också genom detaljer som Facebook. På det här sättet målas en situation upp som har stor igenkänningspotential för den läsare som här förutsätts. Det finns alltså redan på den första sidan i novellen förutsättningar

---

⁶² Booth talar om detta som ”Sympathy through control of inside views” (1991) s. 245.

⁶³ Blasim 2015 s. 62-63.

⁶⁴ Booth 1991 s. 246.

⁶⁵ Blasim 2015 s. 59.

för att etablera en första identifikationsmässig närhet mellan huvudkaraktären och läsaren om denne känner igen sig i det Hajjar berättar.

Bara någon sida längre fram i novellen finns ytterligare förutsättningar för identifikation genom fler potentiellt gemensamma erfarenhetspunkter. Då berättar Hajjar om att han vid fjorton års ålder drabbades av en väldig läslust,⁶⁶ visserligen en något specifikare erfarenhet än den som beskrivs i novellens inledning med Facebook och så vidare. Men det finns ändå en relativt stor igenkänningspotential vad gäller läsintresset, oavsett vilken ålder det nu drabbar en. Jag tänker att de som läser novellerna rimligtvis har ett läsintresse. Ytterligare en eventuell gemensam erfarenhetspunkt förekommer i anslutning till läsintresset, när Hajjar berättar att strömmen ibland kunde vara utslagen i tjugo timmar om dygnet och att han vid dessa tillfällen brukade läsa i skenet från ett stearinljus.⁶⁷ Men även om det här är en erfarenhet en del läsare kan känna igen sig i så förklarar Hajjar samtidigt att strömavbrotten berodde på amerikanska bombanfall mot presidentpalatset, en erfarenhet som den läsare den här undersökningen förutsätter troligtvis inte känner igen sig i.

Det finns således förutsättning för ett slags dubbelhet här: det kan eventuellt skapas identifikationsmässig närhet vad gäller den gemensamma erfarenheten kring läsningen men det kan samtidigt skapas ett identifikationsmässigt avstånd till följd av detaljen med bombanfallen. Men ser man till vad närheten respektive avståndet grundar sig i så handlar det å ena sidan om personliga likheter mellan läsaren och huvudkaraktären, att de delar ett gemensamt intresse för läsning; å andra sidan att deras situationer skiljer sig, att man befinner sig i ett land där det sker bombanfall respektive ett land där det inte gör det.

Jag skulle dessutom vilja hävda att den här dubbelheten av identifikationsmässig närhet och identifikationsmässigt avstånd i sin tur kan fungera som en förutsättning för sympati. För om en identifikationsmässig närhet etablerats genom det som Hajjar beskriver i novellens inledning och genom det här med läsintresset så innebär det en koppling mellan huvudkaraktären och läsaren. När läsaren sedan påminns om skillnaden mellan deras situationer, att det i Hajjars fall förekommer bombanfall, så är det lättare för läsaren att känna med Hajjar i hans situation, till följd av det band som tidigare skapats genom de erfarenhetspunkter som faktiskt var gemensamma. Det kan tyckas märkligt men här kan det alltså argumenteras för att det förekommer förutsättningar för sympati, både för att det finns identifikationsmässig närhet och för att det samtidigt, gällande andra aspekter inte gör det. Jag

---

⁶⁶ Blasim 2015 s. 60-61.

⁶⁷ Ibid s. 62.

återkommer till denna identifikationsmässiga dubbelhet senare när novellens konstitutiva funktion diskuteras.

En ingång till analysen av ”Kaninen i den gröna zonen” är hur identifikationsmässig närhet och sympatimässig närhet förhåller sig till varandra. Det har kortfattat berörts ovan men jag ska i det följande argumentera för hur identifikationsmässig närhet kan fungera som förutsättning för sympati. I en senare passage i berättelsen, efter att det här med läsintresset behandlats så berättar Hajjar följande:

När våldsspiralen satte igång och de olika falangerna började skära halsarna av varandra hade jag tänkt fly till Europa. Men det var då man dödade två av mina bröder. [...] De skar av huvudena på dem efter att först ha gjort en massa hål i deras kroppar med en bormaskin. Vi hittade liken slängda på en soptipp i utkanten av huvudstaden.⁶⁸

Precis som exemplet med bombanfallen så är det här en erfarenhet som få läsare – utifrån den läsarposition undersökningen förutsätter – kan känna igen sig i. Men om de tidigare gemensamma erfarenheterna skapat identifikationsmässig närhet mellan läsaren och huvudkaraktären möjliggör det i sin tur förutsättning för läsaren att vid den här passagen också *känna med* Hajjar, i och med denna fruktansvärda händelse han utsatts för. Vidare berättar han om sin egen känslomässiga reaktion av denna händelse som innebär att den eventuella sympatin kan stärkas ytterligare:

Jag blev helt förstörd och rymde hemifrån, jag stod inte ut med att se skräcken i ansiktet på min mor och mina syskon. Jag kände mig vilsen, och visste inte längre vad jag ville göra av det här livet. Jag hyrde ett rum på ett sunkigt hotell ända tills min kusin tittade förbi och föreslog att jag skulle ansluta mig till hans grupp och utkräva hämnd.⁶⁹

Här ges, förutom en beskrivning av hans känslomässiga reaktion, också en hint om var berättelsen är på väg när han beskriver hur kusinen föreslagit att de ska utkräva hämnd. Härifrån vill jag nu försöka relatera identifikationen och sympatin till novellens handling i stort och samtidigt diskutera vad dessa olika typer av närhet kan tänkas fylla för funktion i berättelsen.

3.1.2 Identifikationens och sympatins konstitutiva funktion

Novellen handlar alltså om Hajjar och Salsal som planerar någon form av attentat. Berättelsen växlar mellan att beskriva denna planering och att tala om tidigare händelser i Hajjars liv, som exempelvis läsintresset och att hans bröder mördats. Att Hajjar och Salsal planerar ett attentat är ingenting som står klart från första början, den förståelsen växer snarare fram bitvis.

---

⁶⁸ Blasim 2015 s. 62.

⁶⁹ Ibid s. 62-63.

Identifikationen och sympatin har därför haft möjlighet att skapas eftersom läsaren inte vetat om huvudkaraktärens planer att mörda Iraks kulturminister, vilket – när läsaren väl förstår detta – såklart riskerar att minska det identifikationsmässiga avståndet igen. När Hajjars och Salsals planer väl uppdragas så riskerar denna olikhet mellan läsaren och Hajjar dessutom att överskugga de detaljer som tidigare skapat den identifikationsmässiga närheten. Det intellektuella avståndet riskerar alltså här att öka men sympatin kan däremot fortfarande finnas kvar. Detta antagande grundar sig i ett av Booths påståenden om att en kontinuerlig inre fokalisering (eller ”inside view” som han kallar det) skapar en välvillig inställning till karaktären, *oavsett vilka kvaliteter karaktären bär*.⁷⁰ Sympatin har alltså möjlighet att skapa och upprätthålla emotionella band mellan läsare och huvudkaraktär även om protagonisten är full av brister. Men för att lite mer detaljerat beskriva hur detta kan tänkas gå till vill jag se på hur förutsättningarna för identifikation och sympati disponeras och hur det påverkar att välvilligheten upprätthålls i slutet av novellen.

I ”Kaninen i den gröna zonen” fyller identifikationen och sympatin lite olika funktioner, men den enes sätt att verka tycks för den skull inte obetydlig för den andra. Den inledande förutsättningen för identifikation, när Hajjar reflekterar kring sin dygnsrytm i förhållande till Salsals, verkar kunna fylla funktionen att skapa ett slags grundläggande välvilja gentemot Hajjar. I passagen om läsintresset kan denna koppling förstärkas ytterligare och när han berättar om bombanfallen finns som utrett även förutsättning för sympati, som i sin tur kan förstärkas ytterligare när Hajjar berättar om mordet på sina bröder. Mot slutet kommer sedan den vändpunkt då det identifikationsmässiga avståndet riskerar att öka igen när det står klart vad det är Hajjar och Salsal planerat. Funktionen för den inledande identifikationen verkar vara, som nämnts tidigare, att skapa välvilja hos läsaren, som i sin tur kan fungera som förutsättning för att känna sympati för Hajjar. Sympatins potential, så som Booth talar om det, är att den har möjligheten att påverka läsarens inställning till Hajjar, hur läsaren ser på honom och bedömer hans olika val. Genom att disponera förutsättningarna för identifikation och sympati så som i ”Kaninen i den gröna zonen” ges möjlighet för läsaren att fokusera på likheterna snarare än skillnaderna mellan sig själv och Hajjar. Om vi minns Burkes *consubstantiality*-begrepp så kan vi förstå novellens disposition av förutsättningar för identifikation och sympati som att A (läsaren) identifierar sig med B (Hajjar): ”insofar their interests are joined”. Och när den stora olikheten mot slutet lyfts fram så kan det förstås utifrån: ”he may identify himself with B even when their interests are not joined, if he

---

⁷⁰ Booth 1991 s. 246.

assumes that they are, or is persuaded to believe so”.⁷¹ Rimligtvis kan likheterna mellan läsaren och Hajjar fokuseras när det är just likheterna som betonas. Men vad novellens disposition av förutsättningar för identifikation och sympati kan bidra till är att läsaren lättare kan fokusera på likheterna mellan sig själv och Hajjar också när olikheterna förs fram. Novellen försöker alltså övertyga om att det är likheterna som är viktigast att ta fasta på.

Utifrån denna förklaring tycks icke-identifikationen i slutet av novellen fylla en särskild funktion i det att läsaren lättare kan ta moraliskt avstånd från Hajjars åsikter och handlingar samtidigt som sympatin möjliggör att ändå känna välvilja för honom. Det kan alltså argumenteras för att funktionen med denna identifikation, sympati och icke-identifikation är att i första hand framställa Hajjar som människa, i andra hand att framställa honom som en, av förklarliga skäl, vilsen och traumatiserad människa, och i tredje hand att framställa honom som en människa som planerar ett attentat. I novellen kan identifikationen och sympatin sägas fylla funktionen att understryka mänskligheten, även där vi vanligtvis kanske brukar avfärda den.

Välviljan – som ett resultat av identifikationen och sympatin – kan tänkas göra läsaren beredd att reflektera kring Hajjars handlingar och val. Ett förtydligande är att sympati här inte bör förstås som detsamma som att tycka synd om, eller rättfärdiga. Sympatins funktion tycks snarare vara att bjuda in läsaren till att fundera kring orsaker bakom att en människa kan komma att radikaliseras. Att ge möjlighet åt att försöka förklara utan att för den skull försvara.

3.2 ”Arkivet och verkligheten”

”Arkivet och verkligheten” handlar om en irakisk flykting som söker asyl på migrationsmyndigheten i Malmö där han för en handläggare berättar sin historia, vad han varit med om och vad som gjort att han tvingats på flykt. Den här analysen undersöker främst hur berättartekniken påverkar förutsättningarna för sympati med hjälp av fokalisering och skiften i berättartempo. Därutöver förs en diskussion om novellens konstitutiva funktion.

Novellen är utformad så att inledningen och avslutningen berättas från en allvetande position med noll-fokalisering medan resten av novellen berättas från ett förstapersonsperspektiv med intern fokalisering. En sådan berättarstruktur kan innebära åtminstone två typer av förutsättningar för sympati. Den första är att ramberättelsens kommenterande instans, alltså det som berättas från den allvetande positionen, kan förse

---

⁷¹ Burke 1969 s. 20.

läsaren med information som har möjlighet att forma inställningen till det övriga berättandet. Booth menar att denna typ av kommenterande är ett sätt att kontrollera läsarens förväntningar.⁷² Den allvetande berättaren kan alltså genom sina kommentarer i inledningen förse läsaren med en tolkningsram för hur resten av berättelsen ska förstås, och i avslutningen kan den allvetande berättaren sedan kommentera för att värdera det som berättats och på så sätt försöka styra läsarens mottagande. Jag kommer förtydliga hur detta sker i ”Arkivet och verkligheten” och på vilket sätt det kan fungera som en förutsättning för sympati. Men först vill jag nämna den andra typen av förutsättning för sympati som förekommer i novellen. Den beror på att huvuddelen av novellen berättas från ett förstapersonsperspektiv med intern fokalisering, och som nämdes i teori och metod-avsnittet skapar den interna fokaliseringen ofta en välvillig inställning hos läsaren.⁷³

”Arkivet och verkligheten” berättas alltså inledningsvis från en allvetande position med noll-fokalisering där läsaren får veta att novellen handlar om en irakisk flykting som söker asyl på migrationsmyndigheten i Malmö. Berättaren förser också läsaren med en form av tolkningsram, ett slags förförståelse för hur läsaren kan, eller kanske till och med bör tolka resten av berättelsen:

Alla som bor på flyktingmottagningscentret har två berättelser: den verkliga versionen och arkivversionen. Arkivberättelserna är de som nyanlända flyktingar berättar för att kunna söka asyl. Det är de berättelserna som skrivs ned på migrationsmyndigheten och förvaras i särskilda mappar. De verkliga berättelserna, å andra sidan, ligger kvar inne i bröstet på flyktingarna för att de ska kunna livnära sig på att minnas dem i största hemlighet. Men det innebär inte att det alltid är lätt att dra gränsen mellan de båda versionerna.⁷⁴

Några rader efter detta stycke övergår novellen till att berättas från ett förstapersonsperspektiv med intern fokalisering då den irakiske flyktingen berättar sin historia för handläggaren på migrationsmyndigheten. Utifrån vad den allvetande berättaren informerat läsaren om gällande distinktionen mellan arkivversion å ena sidan och verkligheten å andra sidan kan den berättelse som den irakiske flyktingen berättar tolkas som en arkivversion. Ett påstående jag gör utifrån den allvetande berättarens ord om att: ”Arkivberättelserna är de som nyanlända flyktingar berättar för att kunna söka asyl [...] De verkliga berättelserna, å andra sidan, ligger kvar inne i bröstet på flyktingarna för att de ska kunna livnära sig på att minnas dem i största hemlighet”.⁷⁵ Här tycks det som att de olika versionerna skiljer sig åt genom att arkivberättelsen inte nödvändigtvis måste vara sann, den berättas främst för att kunna få asyl,

---

⁷² Booth 1991, s. 173.

⁷³ Ibid s. 246.

⁷⁴ Blasim 2015 s. 103.

⁷⁵ Ibid.

medan den verkliga versionen, som det låter, är sanningen. Att jag tolkar den irakiske flyktingens historia som en arkivversion grundar sig dels på några av de saker han säger, som att: ”Jag vet ju inte exakt vilka detaljer som är väsentliga för att jag ska kunna få asyl i ert land”⁷⁶ och ”Hur som helst tror jag inte att det jag berättar har något samband med min asylansökan. Det som spelar roll för er är skräcken”.⁷⁷ Men det grundar sig också på att berättelsen ibland känns osammanhängande och att berättaren inte alltid verkar pålitlig. Dessa tecken på opålitlighet kommer lyftas i det följande genom exempel från berättelsen, vilka analyserats med hjälp av begreppen gällande berättartempo: scen, summering, paus och ellips.

Den irakiske flyktingen berättar hur han jobbat som ambulansförare i Bagdad och att han vid ett tillfälle blev kidnappad då han fraktade några avhuggna huvuden i ambulansen. Berättelsen fortsätter med att han säljs tillsammans med huvudena till en extremistgrupp som använder honom och huvudena framför kameran för att spela in hotelser som ska skickas till olika nyhetskanaler. Ambulansföraren och huvudena säljs sedan vidare till en annan extremistgrupp som vill använda dem i liknande syften, innan föraren och huvudena säljs vidare till en tredje grupp, och så vidare. Att berättelsen känns osammanhängande och berättaren opålitlig har främst att göra med hur kidnappningssituationerna återges, som läsare är det stundvis svårt att få grepp om hur lång tid han varit hos de olika grupperna då berättandet sker med märkliga tempoväxlingar och ellipser som förvirrar.

Generellt kan sägas att hela historien berättas i ett högt tempo, det vill säga berättande i paus eller scen förekommer nästan aldrig. Så tempot är genomgående summerande, även om det såklart finns olika grader av summering, att beskriva en dag i några meningar eller att beskriva en månad på samma utrymme är båda summeringar fast av olika grad. Huvudkaraktären berättar att han trodde sig ha varit hos den första gruppen av kidnappare i tre månader.⁷⁸ Men det återges knappast någonting från dessa månader, förutom det tillfälle då filmen med huvudena spelats in, då saktar tempot ner och närmar sig scen, även om det också egentligen är en form av summering då berättelsens tid verkar vara någon timme medan berättandets tid sker på 2-3 sidors utrymme. Efter det beskrivs bara snabbt att filmen visades på *Aljazeera*⁷⁹ och att den gjorde succé. Därefter säljs han vidare till en annan grupp. Tempot saktar sen ner igen när han berättar hur han körs i bagageluckan på den nya gruppens bil, att de var helt annorlunda än den första gruppen, att de knappt gav honom någon mat och inte

---

⁷⁶ Blasim 2015 s. 107.

⁷⁷ Ibid s. 112.

⁷⁸ Ibid s. 104.

⁷⁹ Arabiskt tv-bolag som sänder till mer än 220 miljoner hushåll i mer än 100 länder.
<http://www.aljazeera.com/aboutus/> (Hämtad 2016-01-11).

pratade med honom. Sedan förekommer en ellips då han plötsligt mitt i denna beskrivning säger: ”Jag hörde inte en mänsklig röst i den där byn under hela den månad jag tillbringade i hägnet” [...] ”Det kändes som om det jag var med om var något jag redan hade upplevt förut någon gång, och att tiden bara var ett ögonblick som snart skulle upphöra. Men det var min uppfattning om denna tid som fick den att verka långsam och vimmelkantig”.⁸⁰ Han är säker på att han spenderat tre månader hos den första gruppen och sedan en månad hos den andra gruppen men samtidigt återges dessa månader på ett märkligt och osammanhängande sätt i och med tempoväxlingarna vilket gör att man blir osäker på om tidsangivelserna stämmer. Denna osäkerhet över tidsangivelserna kan dessutom förstärkas av att han själv säger att hans uppfattning av tiden var långsam och vimmelkantig.

En stund senare i berättelsen påminns läsaren om kontexten den berättas i då huvudkaraktären säger: ”Jag misstänker att min berättelse aldrig kommer att ta slut om jag fortsätter på det här viset, och jag befarar att ni kommer att säga samma sak om den som alla andra sagt. Jag tror det är bäst att jag sammanfattar den i korta drag innan ni börjar anklaga mig för att ha hittat på alltihop”.⁸¹ Här påminns man att det ”ni” han talar till är migrationsverket och att hans pålitlighet är av största vikt för att få igenom sin asylansökan. Så till följd av risken att inte bli betrodd börjar han runda av sin historia. Han berättar hur han misstänkte att kameramannen varit densamma oavsett vilken grupp han hållits fången av och att han troligen varit hjärnan bakom alltsammans. Kameramannen beordrade honom att sätta sig i ambulansen och köra tillbaka till sjukhuset med de sex huvudena i säcken. Läsaren får i samband med detta en tidsangivelse om att han sammanlagt varit kidnappad i arton månader.⁸² Men när han tillslut kommit tillbaka till sjukhuset och där berättar vad han varit om, så blir han inte betrodd: ”Alla påstod att jag inte hade varit borta från jobbet i ett och ett halvt år, att jag hade kommit tillbaka morgonen efter mitt arbetspass den där regniga natten” [...] ”Jag söker asyl i ert land på grund av allihop. De är mördare och konspiratörer varenda en: min fru och mina barn och mina grannar och kollegor och Gud och Hans profet och regeringen och tidningarna”.⁸³ Att hans kollegor och familj påstår att han aldrig varit försvunnen skapar ännu mer tveksamhet över hans pålitlighet och graden av sanning i hans berättelse ifrågasätts.

Berättarpositionen fyller i den här novellen en avgörande roll när berättandet återgår till ramberättelsen och den allvetande positionen med noll-fokalisering:

---

⁸⁰ Blasim 2015 s. 111.

⁸¹ Ibid s. 112-113.

⁸² Ibid s. 113.

⁸³ Ibid s. 114.

Tre dagar efter att denna berättelse registrerats i migrationsverkets arkiv fördes mannen som berättat den till en psykiatrisk klinik. Innan läkaren hann börja fråga ut honom om hans barndomsminnen sammanfattade ambulansföraren denna gång sin verkliga berättelse i tre ord: 'Jag vill sova.' En anspråkslös vädjan.⁸⁴

Det blir tydligt att den här novellens ramberättelse är helt avgörande för hur man som läsare ska värdera den opålitlige berättarens historia. Ramberättelsen skapar förutsättning för att *känna med* honom trots att hans berättelse kanske inte är sann, att den är en så kallad arkivberättelse. Här skymtar också en ingång till att utreda novellens konstitutiva funktion, vilken jag vill påstå är att problematisera idén om en knivskarp linje mellan berättelse och verklighet. Vi minns inledningen som sa: ”Men det innebär inte att det alltid är lätt att dra gränsen mellan de båda versionerna”.⁸⁵ Och särskilt svårt är det kanske för en traumatiserad person.

Min tolkning är att novellen svarar mot anklagelsen om att människor ljuger för att få asyl. I Sverige förs en sådan debatt, även om frågan vanligen inte lyfts i de största kanalerna, men på sidor som *Fria Tider*⁸⁶ och *Exponerat*⁸⁷ förekommer flera artiklar med påståenden om att människor ljuger för att få asyl. Och det kanske inte är någon slump att novellen utgår från migrationsmyndigheten i Malmö om man tänker att det är mot en svensk kontext som novellen svarar.

Avslutningsvis vill jag åter poängtera berättarteknikens avgörande roll för sympati och novellens konstitutiva funktion. Genom att strukturera berättandet på det här sättet, med en inledande och avslutande ramberättelse från allvetande position, skapas förutsättningar för att sympatisera med huvudkaraktären oavsett hur hans berättelse förhåller sig till verkligheten, genom att hans eventuella opålitlighet ges förklarliga skäl. Tänk att ramberättelsen istället sagt något i stil med: invandrare ljuger för att få asyl i Sverige, se till exempel på den här ambulansföraren från Irak som... och så vidare. Istället fungerar den befintliga ramberättelsen som förutsättning för sympati inför karaktärens situation, läsaren försöker förstå skeendet istället för att anklaga honom, och bidrar då samtidigt till novellens konstitutiva funktion genom att föreställningarna om att många invandrare ljuger för att få asyl problematiseras.

---

⁸⁴ Blasim 2015 s. 115.

⁸⁵ Ibid s. 103.

⁸⁶ Se exempelvis: ”Här är bevisen: De ljuger om att de är syrier för att lättare få asyl och bidrag i Sverige”. *Fria Tider* 2015. <http://www.friatider.se/bevisen-invandrare-ljuger-om-att-de-ar-syrier> (Hämtad 2016-01-11).

⁸⁷ Se exempelvis: ”Asylsökare erkänner: 'De flesta ljuger för att erhålla uppehållstillstånd'”. *Exponerat* 2013. <http://www.exponerat.net/asylsokare-erkanner-de-flesta-ljuger-for-att-erhalla-uppehallstillstand/> (Hämtad 2016-01-11).

3.3 ”Carlos Fuentes mardrömmar”

Novellen handlar om en irakisk man som flytt från Irak till Amsterdam och som trivs väldigt bra i sin nya tillvaro. Han förundras och gläds ständigt åt det mesta han ser. Som ett steg i att bli del av sitt nya land försöker han dölja sitt ursprung så gott det går, bland annat genom att byta namn. Men efter en tid i Amsterdam drabbas han av mardrömmar som envist hänger kvar. Detta gör honom så småningom besatt av att försöka göra sig kvitt dessa mardrömmar, vilket till slut leder mot hans undergång.

”Carlos Fuentes mardrömmar” skiljer sig en del från övriga berättelser i *Irakisk Kristus*, framförallt vad gäller berättarpositionen. I novellen sker berättandet oftast från ett allvetande perspektiv med noll-fokalisering, vilket innebär att berättaren har möjlighet att röra sig mellan ett ovanifrånperspektiv och olika karaktärers medvetande:

Under det första året av sitt nya liv jämförde Fuentes allt han träffade på med hur det hade varit i hemlandet [...] Hur kan det komma sig att träden är så vackra här, som om någon hade duschat dem med vatten varenda dag? Varför kan inte vi hålla fred som de gör? Vi bor i något som liknar boskapsfällor, medan deras hus är varma, trygga och färggranna. Varför respekterar de hundar lika mycket som människor? Varför onanerar vi tjugofyra timmar om dygnet? Varifrån ska vi få en anständig regering som deras? [...] Allt som Carlos Fuentes såg fick honom att känna sig både häpen och förödmjukad på samma gång, från det mjuka holländska toalettpappret till parlamentsbyggnaden som vaktades enbart av övervakningskameror.⁸⁸

Här berättas det först från ett ovanifrånperspektiv som säger att Fuentes jämförde allt han såg i Amsterdam med hur det var i hans hemland. Sedan övergår fokaliseringen till intern när man får höra Fuentes egna tankar. Slutligen lägger sig fokaliseringen i ett slags mellanläge mellan intern och noll-fokalisering då berättaren säger att Fuentes kände sig både häpen och förödmjukad, vilket inte tycks vara Fuentes egna ord. Därefter lägger berättaren till meningen med toalettpappret vilket låter mer som Fuentes tanke. Denna typ av växling mellan intern och noll-fokalisering är återkommande genom hela novellen och tycks fungera som ett sätt att skapa ironi. Som att Fuentes framställs som att han känner sig häpen och förödmjukad över ett toalettpapper. Och det är alltså berättarpositionen som möjliggör den här typen av ironi, att med skiften i fokalisering röra sig mellan Fuentes egna tankar och en kommenterande eller värderande instans.

Detta berättargrepp – att med noll-fokalisering kunna röra sig in och ut ur karaktärers medvetande – påverkar dessutom förutsättningarna för identifikation och sympati. För det första innebär den allvetande positionen ofta ett utgångsläge med större avstånd mellan läsaren och karaktären än om det varit karaktären själv som berättat i förstaperson. Jämför

---

⁸⁸ Blasim 2015 s. 188.

till exempel följande passager (den första är från ”Carlos Fuentes mardrömmar” och den andra är från ”Kaninen i den gröna zonen”), där den första berättas från en allvetande instans och den andra i förstaperson: ”Han vaknade sjöblöt av svett och brast i gråt. Till en början tänkte han att det bara var fråga om övergående drömmar, som naturligtvis skulle försvinna med tiden, med de fortsatte att plåga honom obönhörligt”⁸⁹ och ”Jag blev helt förstörd och rymde hemifrån, jag stod inte ut med att se skräcken i ansiktet på min mor och mina syskon. Jag kände mig vilsen, och visste inte längre vad jag ville göra av det här livet”.⁹⁰ Sympati kan såklart uppstå i båda dessa fall, men som vi minns från Booth innebär den inre blicken – eller interna fokaliseringen – en särskilt god förutsättning för sympati.⁹¹ En möjlig förklaring är att ett förstapersonsperspektiv eller en intern fokalisering upplevs som mer autentiskt då det når läsaren direkt, utan någon kommenterande – och därmed tolkande – mellaninstans.

En sådan kommenterande instans, som möjliggörs av den allvetande berättarpositionen, har däremot möjlighet att till viss del styra eller kontrollera läsarens respons och sympatier till det som berättas fram.⁹² I ”Carlos Fuentes mardrömmar” förekommer dessa kommentarer till stor del – som i det tidigare exemplet – sammanvävt med Fuentes egna tankar på ett sätt som skapar spänning mellan berättarens och Fuentes ordval. Vilket inte sällan leder till ett slags ironisering av Fuentes. Det syntes som sagt i det tidigare exemplet om att känna sig förödmjukad över ett toalettpapper. Ett annat exempel finns i följande passage:

Carlos Fuentes liv fortskred enligt de planer han hade stakat ut, och han gjorde dagligen nya framsteg när det gällde att begrava sin gamla identitet och sitt förflutna. Jämt och ständigt gjorde han narr av invandrare och andra utlänningar som inte visade respekt för holländska sedvänjor och som bara gnällde hela tiden. Han kallade dem efterblivna ökenråttor.⁹³

Här tycks ordval som att ”begrava sin gamla identitet” vara berättarens, Fuentes själv verkar se det som att han alltid varit bättre än andra människor från Mellanöstern och att han därför snarare lever ut sitt rätta jag än att begrava något gammalt. Även beskrivningen om att Fuentes gör ”narr av invandrare och andra utlänningar”, verkar vara berättarens ord, Fuentes själv ser det nog bara som att han säger sanningen. Ord som framstår som Fuentes egna är till exempel ”efterblivna ökenråttor”. Att skapa den här typen av spänning genom att kontrastera

---

⁸⁹ Blasim 2015 s. 190.

⁹⁰ Ibid s. 62-63.

⁹¹ Booth 1991, s. 246.

⁹² Qvarnström skriver i sin artikel i Retorisk Kritik om att Booths begrepp *showing* och *telling* kan används som analysverktyg ”*Telling* har två huvudsakliga funktioner: 1) att kommentera och värdera samt 2) att styra läsarens sympatier genom att kontrollera närheten mellan karaktärerna och läsaren” (Qvarnström 2014 s. 152). När jag i undersökningen talar om en kommenterande instans menar jag alltså ett allvetande- eller tredjepersonsperspektiv där berättandet främst sker i *telling*.

⁹³ Blasim 2015 s. 188.

Fuentes och berättarens ordval blir i det här fallet ett sätt att understryka Fuentes fördomsfullhet och att framställa hans åsikter som löjeväckande. I förlängningen är det ett sätt att försöka kontrollera läsarens respons, genom att nästan göra lite narr av Fuentes från det utifrånperspektiv som den allvetande berättaren har möjlighet att ta. I novellen förekommer en implicit dialog och med Booths begrepp *variations of distance* kan vi tala om att det i fallet med "Carlos Fuentes mardrömmar" handlar om att ett avstånd skapas mellan läsaren och huvudkaraktären med hjälp av den ironi som uppstår när Fuentes ord kontrasteras mot berättarens.

Hittills har undersökningen alltså konstaterat att novellen skiljer sig från övriga berättelser i *Irakisk Kristus* genom den allvetande berättarpositionen och att den försöker skapa avstånd mellan läsaren och huvudkaraktären på ett sätt som inte förekommer i de andra novellerna. I nästa del av analysen undersöks vad i berättelsen som avståndet gäller, det vill säga vilka föreställningar, värderingar, normer etcetera som novellen ger uttryck för att bekräfta eller avfärda.

3.3.2 *Novellens retoriska funktion*

Om det varit så att det är själva personen Fuentes som berättaren försöker skapa avstånd till så hade nog berättaren, förutom att ironisera över Fuentes åsikter, antagligen uttryckt en tydligare illvilja gentemot honom, som att han förtjänar de bekymmer och problem han dras med. Det avstånd som skapas tycks snarare vara riktat mot hans åsikter och fördomar. En ingång för att undersöka novellens konstitutiva funktion skulle därför kunna vara att fråga vilka föreställningar, normer och värderingar som Fuentes ger uttryck för, och som alltså motverkas av berättaren genom det avstånd som skapas till dessa. För detta ändamål tas följande upp: 1) två passager från novellen som visar på fördomar hos Fuentes, 2) en diskussion om vilken typ av problem novellen tycks adressera genom att tillskriva Fuentes dessa föreställningar, och 3) röster från andra diskussioner som behandlar liknande problem.

Det första exemplet handlar om hur Fuentes vill göra sig av med sitt förflutna: "[H]an började på en kurs i nederländska och lovade sig själv att aldrig mer tala arabiska och aldrig mer umgås med araber eller irakier, vad som än hände. Han hade sett tillräckligt av elände och efterblivenhet och död och skit och piss och kameler".⁹⁴ I den här passagen ger Fuentes alltså skäl till varför han vill ge upp sitt ursprung, skäl som uttrycker en tydlig fördomsfullhet genom de generaliserande föreställningarna om araber och irakier.

---

⁹⁴ Blasim 2015 s. 188.

Det andra exemplet visar på hur mycket dessa föreställningar i sin tur påverkar Fuentes, vilket står klart när han efter en tid i Amsterdam drabbas av återkommande mardrömmar. I en av drömmarna ska han prata med sin chef men har glömt hur man talar nederländska och börjar därför tala på irakisk dialekt; i en annan dröm har han apaterat en bilbomb i centrala Amsterdam och blir i rättegången tilldelad en tolk för att domarna vill förnedra honom genom att inte tillåta honom att tala nederländska. Fuentes blir väldigt angelägen om att göra sig av med dessa mardrömmar och börjar därför läsa böcker om att påverka sina drömmar. Det leder honom till att förändra allt från sin kost och sina sovvanor till att färga håret och tånaglarna gröna, i hopp om att kunna kontrollera drömmarna: ”Till slut fick han en idé. Han ville mer än att bara bli kvitt de jobbiga drömmarna: han var tvungen att ta makten över dem så att han kunde anpassa dem, vädra ut all unken lukt från dem och foga dem efter det hälsosamma holländska livets lagar och regler”.⁹⁵ Den här passagen visar på hur stor vikt Fuentes fäster vid att försöka assimilera sig till det nederländska samhället och hur långt han är beredd att gå för att lyckas med det.

Fuentes generaliserande föreställningar, om araber och irakier som eländiga och efterblivna, innebär självklart ett problem. Det är en föreställning som riskerar att göra så att människor behandlas olika på grund av sitt ursprung, att vissa tillskrivs rättigheter och andra inte. Novellens berättare beskriver hur Fuentes själv bär på sådana önsknings om begränsade rättigheter: ”[D]en nederländska regeringen borde kasta ut alla som inte lärde sig språket ordentligt, liksom alla som begick minsta form av överträdelse, även om de bara korsade gatan på ett sätt som stred mot trafikordningsstadgan”.⁹⁶

Vilka problem som tycks adresseras genom Fuentes syn på assimilering är inte fullt så självklart som i fallet med de generaliserande föreställningarna om araber och irakier. För Fuentes besatthet av att assimileras och hur han hanterar sin situation kan ses som ett slags hyperbol, då det förmodligen inte är så vanligt att man i en liknande situation tar det lika långt som Fuentes här gör. Men även om novellen kan ses som en överdrift så finns det förmodligen många som bär på liknande funderingar vad gäller integration och assimilering.⁹⁷ Syftet att låta novellen ta upp integration på det här överdrivna och ironiska sättet tror jag inte

---

⁹⁵ Blasim 2015 s. 192.

⁹⁶ Ibid s. 189.

⁹⁷ Jag tänker exempelvis på pappan (Otman) i Jonas Hassen Khemiris *Ett öga rött* (2003). Eller många av de intervjuerna med ungdomar i Mauricio Rojas *Sveriges oälskade barn: att vara svensk men ändå inte* (1995). Där exempelvis Gabriel – som kom till Sverige med sin familj som tolvåring – vittnar om hur glada hans föräldrar blev av att de snabbt fick jobb, men inte primärt för att de genom att arbeta kunde försörja familjen utan för att: ”de kunde vara nyttiga, aktiva, ge ett bidrag till det svenska samhället [...] De satsade allt de kunde på att förankra sig i sitt nya hemland” (Rojas 1995 s. 48).

beror på att man vill göra narr av eller kritisera människor som assimilerar sig, utan snarare att aktualisera frågor om för vem man i sådana fall gör det och till vilket pris.

En annan detalj som är något av en kuriositet men som likväl förstärker intrycket av att novellen pekar mot den här typen av frågor och problem är huvudkaraktärens namn. Carlos Fuentes var en mexikansk diplomat, professor och författare som bland annat ställde sig kritisk till USAs immigrationspolitik.⁹⁸ När huvudkaraktären i novellen ska välja sitt nya namn ringer han och rådfrågar sin kusin som minns ett namn han sett i förbigående i en artikel han läst några dagar tidigare. Valet framstår alltså som slumpmässigt men kontrasterar man huvudkaraktärens syn på assimilering med den verklige Carlos Fuentes så tycks ironin ha smugit sig in också här.

Den här novellen är på inget sätt ensam om att lyfta den här typen av problem kring integration och assimilering. Jonas Hassen Khemiris *Ett öga rött* (2003) har nämnts ovan som ett exempel, som genom att ställa en invandrars föreställningar om assimilering mot sin egen sons föreställningar om att bevara sitt arv belyser frågans komplexitet och rimligheten i att det är en svårhanterlig fråga. Ett annat exempel, utanför skönlitteraturen, som diskuterar integration och assimilering är den fristående krönikören Carl Rudbecks krönika i *Sydsvenskan* (2015). Rudbeck skriver bland annat:

Att det kan uppstå svåra kollisioner när stora mängder flyktingar från andra kulturer och religioner kommer hit är inget som etablissemangets röster gärna talar om. Många av dessa utblottade och förtvivlade människor kommer från muslimska länder med andra traditioner och värderingar, t ex synen på familjen, kvinnan, homosexuella. Att tro att dessa värderingar utan svårigheter ska gå att förena med liberala västerländska ideal är en farligt naiv tanke. [...] Det blir svårt att fungera i modernt västerländskt samhälle om man vill be fem gånger om dagen eller om man vill dölja sitt ansikte för omvärlden eller om man vill ha mer än en fru.⁹⁹

I den här texten framstår avståndet mellan muslimska länders traditioner/värderingar och ”västerländska ideal” som enormt. Den enda chans att förenas tycks vara att förändras och vem som ska ändra på sig framgår tydligt. Men hur mycket måste man då förändras? Räcker det med att ta av sig slöjan och sluta be sex gånger om dagen? Eller krävs det att ge upp religionen helt och hållet? Måste man sluta tala sitt modersmål? Måste man byta namn? När har man integrerats tillräckligt för att vara en god medborgare och inte längre en fara för det västerländska samhället? I Blasims novell verkar Carlos Fuentes stå för åsikten att man ska assimilera sig så långt det bara går. Men med hjälp av den allvetande berättarpositionen kan

---

⁹⁸ Nationalencyklopedin, *Carlos Fuentes*. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/carlos-fuentes> (Hämtad 2016-01-11). Tack till Sofi Qvarnström som uppmärksammade mig på den icke-fiktiva Carlos Fuentes.

⁹⁹ Carl Rudbeck, ”Taggrådsstängsel på ett håll, öppna gränser på ett annat”. *Sydsvenskan* 2015-09-07.

Fuentes åsikter också kritiseras, vilket exempelvis sker genom användandet av ironi. Slutligen får Fuentes föreställningar allt större konsekvenser för hans liv och han fjärras allt mer från det samhälle han egentligen vill göra allt för att tillhöra. En natt vaknar Fuentes fru av ett skrik och ser sin man ligga död på gatan under deras balkong, han hade råkat hoppa i sömnen.

3.4 ”Tusen och en kniv”

De flesta novellerna i *Irakisk Kristus* har en ganska egen prägel, ingen novell är egentligen den andra lik. I ”Tusen och en kniv” är berättaren en och densamma även om förståelsen för hans position förändras genom novellen. Berättelsen har ett huvudspår som handlar om en liten grupp människor i Bagdad som kan trola bort knivar. Novellen kan upplevas som smått spretig då den förutom detta huvudspår tar upp en del sidohistorier kopplade till personerna som är med i denna knivgrupp. Analysen har till stor del fokuserat på att undersöka vad som ändå tycks vara gemensamt trots att novellen tar upp många olika spår. Det har gjorts genom att undersöka hur vissa teman är återkommande och hur berättartekniken för de olika återkommande temana liknar varandra eller skiljer sig åt.

I ”Tusen och en kniv” förekommer ett slags skifte i berättarposition som gör att läsarens förståelse av berättaren förändras några sidor in i novellen. Till en början ges intryck av att berättandet sker från en allvetande position med noll-fokalisering då berättandet är tämligen kommenterande och förs fram på ett sätt som gör att det inte uppfattas som att komma från en karaktär i berättelsen: ”Vid tolvtiden satt domaren Jafar och väntade i slutet av gränden med armékikaren runt halsen och en fotboll i knät. Pojkarna kom en efter en, ställde sig runt honom och skämtade och pratade upphetsat om anfallaren i laget från Sektor 32.”¹⁰⁰ Men en bit in i berättelsen talar plötsligt berättaren om sig själv som ett jag, att han känner Jafar och kliver därmed själv in i berättelsen som karaktär: ”Jag väntade på honom vid kafédörren. Han kom ut under bullrande skratt och boxade mig hårt med vänligt i magen. Jag sköt hans rullstol över gatan.”¹⁰¹ Att berättarpositionen först framstår som allvetande och sedan som en karaktär i berättelsen kan fylla en dubbel funktion, dels kan det erbjuda tolkningsram åt läsaren, genom det kommenterande berättandet, precis som ramberättelsen i ”Arkivet och verkligheten” gjorde, dels kan det också skapa förutsättning för sympati genom den interna fokaliseringen när berättaren kliver in i berättelsen som karaktär.

I den tidigare analysen av ”Arkivet och verkligheten” undersöktes berättartempot för att reflektera kring hur det kom sig att berättaren framstod som opålitlig. Men scen, summering,

---

¹⁰⁰ Blasim 2015 s. 166.

¹⁰¹ Ibid s. 168.

paus och ellips är också användbara begrepp för att undersöka vad i en berättelse som läsaren bör fästa extra uppmärksamhet på. Ett skeende som berättas på ett summerande sätt i förbifarten och endast ges någon rads utrymme är kanske inte fullt så viktig som den händelse som beskrivs mer utförligt i lägre tempo. Det här är såklart ingen regel eller antagande med vattentäta skott, men idén är att undersöka olika passager som berättas i lägre tempo, det vill säga scen eller paus, med passager i högre tempo, det vill säga summering, och se om det tycks finnas något mönster eller samband mellan tempo och innehåll.

Novellens inledning berättas i ett ganska lågt tempo och får därmed några sidors utrymme. Som läsare kastar man inte in mitt i ett händelseförlopp utan handlingen berättas istället succesivt fram. Inledningen beskriver en man som heter Jafar och berättar ganska ingående om hans person och intressen, exempelvis säger berättaren att Jafar var: ”fyrtiofem år men hade barnasinnets kvar” och att ”Det var en bra kille, han var en av oss. Det var så folket i området såg på honom”.¹⁰² Det berättas också att han var mycket intresserad av fotboll och därför hade startat ett fotbollslag för barnen i Sektor 29 och att han arrangerade fotbollsmatcher mot lag från andra sektorer. I den här beskrivningen av Jafar nämns också, i summering, att han varit med i Kuwaitkriget där han förlorat båda sina ben.¹⁰³

Efter beskrivningen av Jafar som person ägnas någon sida åt att ganska utförligt berätta om en fotbollsmatch som laget från Sektor 29 spelat. Under matchen ger Jafar uttryck för sitt engagemang när han i sin rullstol åker fram och tillbaka längsmed planen och när han inte hinner med använder en armékikare för att kunna se vad som händer: ”I kikaren höll han koll på hur det gick med pojkarnas ben och knän när de ramlade omkull. Han oroade sig för dem som om de hade varit hans egna barn allesammans”.¹⁰⁴

Så först efter inledningen, som introducerar Jafar och hans engagemang för läsaren, kliver berättaren själv in i historien som en karaktär, eller dramatiserad berättare:¹⁰⁵ ”Jag väntade på honom vid kafédörren. Han kom ut under bullrande skratt och boxade mig hårt men vänligt i magen. Jag sköt hans rullstol över gatan. Han frågade hur det stod till med hans syster, alltså min fru”.¹⁰⁶ Novellen fortsätter sedan med att Jafar och berättaren går hem till berättarens hus, där Jafars dotter Suad också bor, där de ska ha ett möte tillsammans med två andra, Allawi och Salih (en man som kallas slaktaren). Det berättas att de brukade ha möten ganska ofta, då

---

¹⁰² Blasim 2015 s. 166-167.

¹⁰³ Ibid s. 166.

¹⁰⁴ Ibid s. 167.

¹⁰⁵ Booth använder begreppet *Undramatized Narrators* för att tala om en berättare som inte finns med som karaktär i berättelsen. I Tusen och en kniv tror man alltså först att berättaren är en odramatiserad berättare men kommer efter några sidor in i berättelsen som en karaktär. För vidare beskrivning av dramatiserad och odramatiserad berättare se Booths *The Rhetoric of Fiction* (1991) s. 151–153.

¹⁰⁶ Blasim 2015 s. 168.

de alla hade något gemensamt, de kunde få knivar att försvinna. Vidare ges intryck av att mötena, eller akten att få knivar att försvinna, i sig inte fyllde något större politiskt syfte eller liknande. Istället beskriver berättaren det som att: ”Vi får bara si och så många knivar att försvinna [...] Och i tio års tid har det varit likadant”.¹⁰⁷

Mötet, beskrivningen av gruppens uppkomst och vad de brukar göra på mötena berättas i förhållandevis lågt tempo, i stunder nära scen, och utgör en stor del av novellen. Novellens huvudspår är att berätta om deras möten och om aktiviteten att få knivar att försvinna, men det förekommer också några kortare avstickare från huvudberättelsen. En sådan avstickare är en passage då det berättas att en av mötets deltagare, Allawi, såg sina föräldrar bli dödade när han var liten: ”Allawis pappa hade stått bakom den låsta ytterdörren med pistolen i hand, och mamman hade försökt hindra honom från att gå ut. Efter att ha sett sin far ligga i en pöl av blod gick den unge mannen fram till huset och tömde hela magasinet rätt in i dörren, som rasade in. Båda föräldrarna dog”.¹⁰⁸ Detta beskrivs alltså kortfattat, i summering på några få rader och återgår sedan till att berätta om mötena och knivaktiviteten. Även om mötena, som ovan nämnt, beskrivits som att de inte fyller något större politiskt-, religiöst- eller liknande syfte så måste någon funktion tillskrivas för att det ska vara rimligt att ha dessa möten. Berättaren beskriver att:

Vi var som en stor familj. Det var inte bara våra knivtalanger som vi hade gemensamt, utan också våra problem och glädjeämnen och vår okunnighet här i livet. Under årens lopp hade vår tillvaro slungats än hit, än dit, och förtvivlan av alla slag hade förföljt oss. Mer än en gång hade vi känt oss besvikna på knivarna, det fanns ju annat här i världen att bekymra sig om. Flera gånger var vi nära att splittra gruppen, men vi drogs tillbaka igen av den märkliga lockelse som vår talang utövade på oss alla, med undantag av slaktaren Salih. Knivarna var vår tröst och en källa till spännande förvirring.¹⁰⁹

Meningen med akten att få knivar att försvinna reflekteras också i en annan lite längre passage, där Suad kommer till tals: ”[...] Livet är kort och vi lever’, brukade hon jämt påminna mig om. ’Låt knivarna vara en lek som vi kan roa oss med, och så får det räcka med det’”.¹¹⁰ Samtidigt framförs vad jag tolkar som ett slags religionskritik i att det just är gemenskapen i mindre grupper som är det viktiga, för också religion kan erbjuda gemenskap men där finns andra risker:

Suad föreslog flera gånger att vi skulle öppna en liten teater i kvarteret, där vi kunde roa folk i grannskapet med att trollda bort och trollda tillbaka knivar. På så sätt kanske vi skulle kunna lätta deras sorger över kriget och det eviga dödandet. Men Jafar var orolig för de

---

¹⁰⁷ Blasim 2015 s. 170.

¹⁰⁸ Ibid s. 175.

¹⁰⁹ Ibid s. 170.

¹¹⁰ Ibid s. 175.

religiösa, som höll på att förvandlas till miliser. Jag höll med. Det skulle vara lätt för dem att förklara oss som otrogna, och kanske anklaga oss för att orsaka söndring i samhället genom importerade västerländska vidskepelser. Deras egna vidskepelser hade blivit allmän lag, och Gud hade förvandlats till ett svärd som högg av halsar och anklagade folk för otro.¹¹¹

Det tycks gå att urskilja ett mönster i det att lägre berättartempo och större utrymme ges åt händelser som knivmötena och fotbollsmatchen i novellens början. Medan det ges mindre utrymme och berättas i högre tempo när det är hemska saker som behandlas, som att Jafar förlorat sina ben i Kuwaitkriget, eller när det berättas att Allawis föräldrar dödats framför hans ögon när han var liten. Vidare kan undersökningen av novellens berättartempo peka åt en konstitutiv funktion. Att berättartempot och utrymmet skiljer sig så som beskrivet tycker jag ger uttryck för att berättelsen vill betona vikten av gemenskap och mellanmänniska möten – även (eller kanske främst) i en situation av stor oro och osäkerhet, som den i Irak. Berättelsen blir utifrån den västerländska läsarposition som den här analysen förutsätter en kontrast till den vanligaste typen av berättelse om Irak som det rapporteras om i västerländska medier, precis som Blasim själv reflekterar om i sin intervju i *Skånska Dagbladet*: ”Om man läser i en tidning att 50 personer dödats i en bilbomb så har var och en av dem sin egen historia”.¹¹²

I ”Tusen och en kniv” lyfts och betonas gemenskapen i de mellanmänniska mötena, trots den situation landet, samhället och människorna befinner sig i. En bekräftelse av avståndet, genom skillanden mellan att leva i ett västerländskt samhälle utan krig på sina egna gator och det samhälle som novellens karaktärer lever i. Samtidigt ger novellen uttryck för att avståndet kanske ändå inte är så stort när människorna och relationerna sätts i förgrunden. Förutsättning för sympati förekommer som nämnt genom berättarpositionens förstapersonsperspektiv. Men förutsättning för identifikation förekommer också, även om det här berättas så att kriget och den oroliga situationen alltid finns invävd och närvarande. Förutsättning för identifikation finns dock genom den strävan efter samhörighet och gemenskap som genomgående behandlas i novellen, då berättandet ofta saktar ner en aning i tempo och ges utrymme, som i samband med fotbollslaget i Sektor 29 eller mellan personerna som deltar vid knivmötena. Att det i novellen finns samband mellan vad som sägs och i vilket tempo det sägs tyder på att det inte främst är den hemska situation som karaktärerna lever i som läsaren bör ta fasta på, utan den gemenskap som förekommer trots denna hemska situation.

---

¹¹¹ Blasim 2015 s. 176-177.

¹¹² Skånska Dagbladet 2015.

3.5 Resultat

Nedan sammanfattas resultaten av de fyra analyserna genom att svara mot de frågor som ställdes i uppsatsens inledning. Att kortfattat återge resultaten kan också förtydliga hur berättarteknik, förutsättningar för identifikation, förutsättningar för sympati och novellernas kritik/motstånd kan hänga ihop på olika sätt och vidare relateras till de olika retoriska funktionerna.

Den första analysen, av novellen ”Kaninen i den gröna zonen”, svarade mot frågorna om förutsättningar för identifikation och sympati, hur de förhåller sig till varandra samt hur de påverkade novellens konstitutiva funktion. Den svarade också på vilka berättartekniker som förekom och hur det kunde relateras till innehållet. Analysen visade att det förekom förutsättningar för identifikation genom de potentiellt gemensamma erfarenheterna mellan huvudkaraktären och den föreställda läsaren. De gemensamma erfarenheterna kunde exempelvis vara huvudkaraktärens relation till sin rumskamrat, hans läsintresse och så vidare. Som förutsättning för sympati fanns berättarpositionen i form av förstapersonsperspektivet med intern fokalisering men också den dubbelhet mellan identifikation och icke-identifikation som förekom. Analysen visade också att identifikationen dels kunde skapa band mellan läsare och karaktär genom de potentiellt gemensamma erfarenheterna, men att vissa erfarenheter samtidigt hade potential att framstå som främmande för den läsare som undersökningen förutsatte (bombanfallen, de mördade bröderna etcetera). Vidare gavs möjlighet åt läsaren att bekräfta vissa normer, föreställningar, värderingar och att avfärda andra genom den dubbelhet av förutsättningar för identifikation, icke-identifikation, och sympati som förekommer i novellen. Novellens konstitutiva funktion beskrevs som att den ger möjlighet åt läsaren att reflektera över hur det kan komma sig att en människa radikaliseras.

Genom analysen av ”Arkivet och verkligheten” besvarades frågor som hade med förutsättningar för sympati att göra. Analysen svarade samtidigt också mot ingången som gäller berättarteknik/-grepp samt hur det relaterar till innehållet och påverkar den retoriska funktionen. I novellen framstod huvudkaraktären som opålitlig, mycket på grund av skiftena i berättartempo och att det förekom ellipser på vissa ställen. Däremot fanns förutsättning för sympati genom berättartekniken, i ramberättelsen och i att huvuddelen av berättelsen berättades i förstaperson med intern fokalisering. Slutligen visade analysen också på hur novellen uttrycker en kritik som fyller en konstitutiv funktion. Den svarar mot anklagelsen om att många asylsökande ljuger för att få asyl. Detta gjordes genom att berättartekniken med ramberättelsen problematiserade skillnaden mellan arkiv och verklighet, och att berättelsen

sedan fick vittna om rimligheten i att det kan vara svårt för en traumatiserad person att skilja dessa berättelser åt.

I den tredje analysen, av novellen ”Carlos Fuentes mardrömmar” besvarades bland annat frågor som hade med förutsättningar för sympati (och antipati) att göra, samt hur berättartekniken påverkade detta. I novellen förekom en annan typ av berättarteknik än i de andra novellerna. ”Carlos Funetes mardrömmar” berättas utifrån en allvetande position med noll-fokalisering och genom denna berättarposition fanns möjlighet att försöka kontrollera avståndet mellan huvudkaraktären och läsaren. I novellen gjordes detta till stor del med hjälp ironier genom att kontrastera Fuentes ordval med berättarens egna. Vad den här berättartekniken ledde till var att fungera som förutsättning för såväl sympati som antipati för huvudkaraktären Fuentes. Antipati för hans fördomsfulla åsikter och föreställningar men ändå en möjlighet till sympati inför den situation han befann sig i och de kval han drogs med. Vidare relaterades denna dubbelhet av sympati och antipati till novellens konstitutiva funktion. Novellen tillskrevs funktionen att avfärda de värderingar huvudkaraktären gav uttryck för och samtidigt indirekt kritisera de normer som kan tänkas leda till den typ av föreställningar som huvudkaraktären fick ge uttryck för, exempelvis Fuentes föreställning om vad som krävs för att en människa från Mellanöstern ska kunna känna samhörighet och gemenskap i ett västerland.

I den fjärde och sista analysen, av ”Tusen och en kniv”, besvarades frågor gällande samtliga av de tre ingångarna. Undersökningen fokuserade till stor del på berättartekniken genom att analysera novellens berättartempo. Och i det här fallet var det inte för att beskriva hur berättartempot kan fungera som en förutsättning för sympati utan för att tala om vad i texten som tycktes särskilt viktigt att som läsare ta fasta på, genom det extra utrymme som vissa händelser gavs. I ”Tusen och en kniv” kunde alltså berättartempot tänkas ha en helt avgörande roll för novellens konstitutiva funktion. Det som ges utrymme kan samtidigt tänkas peka mot vilken bild eller föreställning som framställs som viktig. Utifrån detta kan novellen tänkas uttrycka ett motstånd mot en omänsklig bild av Irak som riskerar att skapas när en viss typ av historia blir överlägset mest förekommande, en bild som för det mesta innehåller lidande. I ”Tusen och en kniv” är istället det mesta av utrymmet och det lägre berättartempo vikt åt det som behandlar samhörighet och gemenskap i form av fotbollslaget, knivmötena etcetera. Betydligt mindre utrymme och snabbare berättartempo ges det hemska i deras tillvaro, som mord, förföljelse etcetera, vilket sammantaget tyder på att novellen vill förmedla en annan bild av Bagdad.

I uppsatsens teori och metod-del talades det även om en tredje retorisk funktion hos narrativ, den instrumentella funktionen, vilken ännu inte behandlats i undersökningen. Det i analyserna som haft att göra med ingången om hur novellerna fungerar som kritik eller motstånd har relaterats till den konstitutiva funktionen. I följande avsnitt förs dock en diskussion om hur den estetiska/känslomässiga funktionen samt den konstitutiva funktionen kan tänkas peka mot en instrumentell funktion.

3.5.2 *Avståndets berättelser*

Även om det inte varit en primär utgångspunkt för undersökningen så har jag i inledningen och i teoriavsnittet ställt frågan hur det kan komma sig att just *Irakisk Kristus* fått så gott mottagande i Europa. När resultaten för undersökningen nu sammanfattats vill jag åter lyfta denna fråga, vad det är med *Irakisk Kristus* som kan tänkas appellera till en västerländsk publik.

Min ambition är inte att ge ett tvärsäkert svar, men att ha undersökt novellernas estetiska/känslomässiga funktion samt deras konstitutiva funktion har pekat mot att de även kan tillskrivas en instrumentell funktion. Novellerna finns för att det finns ett avstånd att överbrygga: mellan Mellanöstern och Europa, mellan irakier och holländare, mellan araber och européer, mellan flyktingar och medborgare, mellan araber och araber, mellan européer och européer, etcetera, etcetera. Novellsamlingen bär i detta en instrumentell funktion, den kan ses som en särskild form av yttring med syfte att försöka lösa det retoriska problem som avståndet innebär. För att till viss del försöka överbrygga detta avstånd och därmed söka lösa det retoriska problemet ifrågasätter och perspektiverar novellerna rådande föreställningar, normer och värderingar, det som benämnts som den konstitutiva funktionen. Läsaren förs i en viss riktning åt att antingen bekräfta eller avfärda de normer som berättelsen behandlar. Ett sätt att leda läsaren är genom att försöka skapa identifikation och/eller sympati mellan läsare och karaktär, det som talats om som den estetiska/känslomässiga funktionen. Vill man sedan mer i detalj undersöka hur detta går till kan man förslagsvis se till gemensamma erfarenhetspunkter, berättarposition och berättartempo.

Idén om att novellerna fyller denna typ av instrumentella funktion styrks om vi ser till vad Blasim själv säger då han talar om sin syn på berättandets möjligheter: ”det finns historier överallt. Om man läser i en tidning att 50 personer dödats i en bilbomb så har var och en av dem sin egen historia. Att dela berättelser är ett bra sätt att dela liv med varandra [...] Att lära

känna och förstå varandra”.¹¹³ Om det då finns en massa historier som aldrig når människor i västvärlden – för att de inte ryms i tidningarnas nyhetsrapportering och för att modern arabisk litteratur generellt sett inte översätts till västerländska språk – så är det kanske vad Blasim vill åstadkomma med sin prosa, att försöka överbrygga detta avstånd.

Slutligen, vad det möjligen är med dessa berättelser som appellerar till en västerländsk läsare skulle kunna vara detta överbryggande, att det finns en efterfrågan på denna typ av alternativa historier om Mellanöstern. För att tala med Hjorth kan det sägas handla om att berättelserna realiserar en marginaliserad grupp människor genom att de ges namn och ansikte.¹¹⁴

4. Diskussion

I detta avsnitt diskuteras undersökningens ingångar, vad som hade varit fördelaktigt att komplettera undersökningen med och förslag på vad framtida liknande analyser skulle kunna undersöka.

4.1 Undersökningens utgångspunkter och resultat

Att använda de båda begreppen identifikation och sympati för att undersöka novellernas retoriska funktioner känns har varit fruktbart. Det gjorde att specifika funktioner hos det ena eller andra begreppet kunde diskuteras mer i detalj samt att de kunde relateras till hur de påverkade varandra. Däremot kändes tillämpningen av begreppen stundtals något problematisk, då de användes som om en åtskillnad av tanke och känsla alltid är något oproblematiskt och enkelt att göra. Men identifikation skulle väl kunna handla om att *känna igen sig* i en karaktärs känsla? Och då måste det väl, enligt den begreppsutredande definitionen, handla om en intellektuell process fast gällande ett känslotillstånd? Jag tänker exempelvis på i ”Tusen och en kniv”, att den krigsdrabbade situation de befinner sig i troligtvis är svår att identifiera sig med utifrån den läsarposition som förutsätts. Men samtidigt finns utrymme att känna igen sig i strävan efter samhörighet och i den gemenskap de har. Därför tycks den inledande definitionen av identifikation och sympati vara lite problematisk, eller åtminstone något opreciserad. Ja, ytterligare precisering av hur dessa begrepp kan förstås och tillämpas hade varit fördelaktigt.

---

¹¹³ Skånska Dagbladet 2015.

¹¹⁴ Hjorth 2015 s. 89.

Vad gäller att undersöka de gemensamma erfarenhetspunkterna, berättarpositionen och berättartempot var den förstnämnda mest problematisk eftersom den kräver en ganska tydlig läsarposition att ställa karaktärens erfarenheter i förhållande till. Att analysera berättarteknikerna och berättargreppen visade på mycket intressanta saker, det synliggjorde hur avgörande berättartekniken är som förutsättning för sympati i dessa noveller.

Den konstitutiva funktionen i novellerna utreddes till stor del genom att relatera användandet av vissa berättartekniker till ett visst innehåll, vilket visade sig fruktbart. För ytterligare precisering hade möjligen fler aspekter av berättarteknik kunnat analyseras. En vidare kontextualisering hade också varit att föredra, som att lyfta in fler läsarpositioner, för att nå ett mer nyanserat resultat.

4.2 Komplement

Vad jag tycker saknas i undersökningen är en etisk dimension. Berättarteknik och förutsättningar för identifikation och sympati utreds som känslomässig/estetisk funktion, och den konstitutiva funktionen utreds genom att se hur novellerna bejakar eller kritiserar vissa normer, föreställningar, värderingar etcetera. Men vad som förblir osagt är om det kan tänkas finnas eventuella risker med identifikation och sympati, och därför vill jag här lyfta en möjlig ingång till en sådan diskussion.

Elisabeth Hjorth diskuterar i sin avhandling såväl tänkbara fördelar som risker med identifikation. Det är högtintressanta resonemang som kräver grundlig genomgång för att göras rättvisa, men av utrymmesskäl kan jag här endast mycket kortfattat ta upp några aspekter. Hjorth talar med Judith Butler om: ”uppdelningen av sörjbara och icke-sörjbara liv i en imperialistisk och rasistisk världsordning”¹¹⁵ och att vi endast sörjer de vi i någon mån kan identifiera oss med. Problemet ligger därför dels i en underrepresentation av vissa människor, vilket gör dem till icke-sörjbara liv, men samtidigt menar Hjorth att det inte räcker: ”att lägga till några marginaliserade till verklighetsbeskrivningen och så tro att problemet med representation åtgärdats”.¹¹⁶ Nej, det beror också på bristen av namn och ansikten. Med hänvisning till Butler talar hon om ett pågående våld och en derealisering av den Andre, med avsikt att försvåra identifikationen. Utifrån detta kan möjligheten till identifikation i Blasims noveller ses som något positivt då de i bästa fall, med hjälp av identifikation, kan göra icke-sörjbara liv till sörjbara. Men samtidigt nämns en risk i denna process: ”Att föreställa sig den andre om och om igen” skriver Hjorth, ”är ett arbete med att motarbeta impulsen att få den

---

¹¹⁵ Hjorth 2015 s. 88.

¹¹⁶ Ibid s. 89.

andre att likna en själv”.¹¹⁷ Här ger Hjorth uttryck för att det också finns en risk med identifikationen, att den riskerar att förgöra den Andre. Att de icke-sörjbara livet endast blir sörjbara i den mån de liknar en själv tillräckligt mycket. Min tanke går till huvudkaraktären i ”Carlos Fuentes mardrömmar”, om det han eftersträvar är att bli ett sörjbart liv? För att undvika denna risk formulerar Hjorth sina idéer om läsning som etisk praktik.¹¹⁸ Under denna rubrik talar hon bland annat med Derek Attridge om skönlitteratur som en möjlig alteritet: ”som ställer ett etiskt krav på sin läsare att uppmärksamma och ta emot”.¹¹⁹ En etisk läsning handlar hos Hjorth om att uppmärksamma det främmande utan att för den skull assimilera: ”att annangöra det egna och göra det andra igenkännbart är därför grundläggande för läsningens etik”.¹²⁰ Det är denna typ av etisk diskussion jag velat se i min egen undersökning. Med större betoning på läsaren, eller sätt att läsa, hade förutsättningarna för identifikation i novellerna kunnat reflekteras över också på ett värderande sätt.

4.3 Vidare forskning

Flera ingångar till vidare forskning har redan nämnts i diskussionen, som att precisera begreppen identifikation och sympati, ha med fler läsarpositioner samt att ha en mer värderande ansats genom att lyfta in etiska dimensioner.

En annan tanke är att vidareutveckla teorin om retoriska funktioner och utreda om det möjligen är fruktbart att också tala om en mytisk funktion. Den hade kunnat användas för att mer detaljerat diskutera förhållandet mellan den känslomässiga/estetiska funktionen och den konstitutiva funktionen. Exempelvis hur språket är mytiskt laddat och att enskilda ord kan väcka stora tankekomplex, en idé som bland annat återfinns hos Roland Barthes. Ernst Cassirer är en annan tänkare som forskat om just mytens *funktion*. Ett tredje alternativ är Kenneth Burkes tankar om myter som sammanfattas i Laurence Coupes bok *Kenneth Burke on myth* (2005). Burke skulle kunna användas för att undersöka kopplingar mellan identifikation och mytisk funktion.

---

¹¹⁷ Hjorth s. 95.

¹¹⁸ Ibid s. 94.

¹¹⁹ Ibid.

¹²⁰ Ibid s. 95.

5 Tack

Största möjliga tack till min handledare Sofi Qvarnström som varit ett stort stöd genom hela arbetet. Hon har genom sin ovärderliga förmåga att kombinera kritisk blick med lyftande kommentarer gett mig nya perspektiv och ny energi, särskilt då jag behövt det som mest.

Ett annat stort stöd har varit Theodor Lalér som trots arbete med sin egen kandidatuppsats funnits tillgänglig att bolla såväl stora som små funderingar med. Tack Theo!

Till sist också ett stort tack till mina klasskamrater på kandidatkursen för trevliga stunder och givande diskussioner under terminens gång.

6 Käll- och litteraturförteckning

Litteratur:

Blasim, Hassan, *Irakisk Kristus: [berättelser]*, Bonnier, Stockholm, 2015

Booth, Wayne C., *The rhetoric of fiction*, 2. ed., Penguin, London, 1991

Burke, Kenneth, *A rhetoric of motives*, Univ. of Calif. Press, Berkeley, 1969

Coupe, Laurence, *Kenneth Burke on myth: an introduction*, Routledge, London, 2014[2005]

Genette, Gérard, *Narrative discourse: an essay in method*, Cornell U.P., Ithaca, N.Y., 1980

Hjorth, Elisabeth, *Förtvirlade läsningar: litteratur som motstånd & läsning som etik*, Glänta produktion, Diss. Uppsala : Uppsala universitet, 2015, Göteborg, 2015

Holmberg, Claes-Göran & Ohlsson, Anders, *Epikanalys: en introduktion*, Studentlitteratur, Lund, 1999

Jasinski, James, *Sourcebook on rhetoric: key concepts in contemporary rhetorical studies*, Sage Publications, Thousand Oaks, Calif., 2001

Khemiri, Jonas Hassen, *Ett öga rött*, Norstedt, Stockholm, 2003

Qvarnström, Sofi, 'Fiktion som retorik', *Retorisk kritik : teori och metod i retorisk analys.*, S. 147-160, 2014

Qvarnström, Sofi, *Motståndets berättelser: Elin Wägner, Anna Lenah Elgström, Marika Stiernstedt och första världskriget*, Gidlund, Diss. Uppsala : Uppsala universitet, 2009, Hedemora, 2009

Rojas, Mauricio, *Sveriges oälskade barn: att vara svensk men ändå inte*, Bromberg, Stockholm, 1995

Viklund, Jon, Mehrens, Patrik & Fischer, Otto (red.), *Retorisk kritik: teori och metod i retorisk analys*, Retorikförlaget, Ödåkra, 2014

Elektroniska resurser:

Aljazeera. <http://www.aljazeera.com/aboutus/> (Hämtad 2016-01-11).

Alter, Alexandra, "Iraqi Writer Finds Literary Asylum in English Translation". Wall Street Journal 2014.

<http://www.wsj.com/news/articles/SB10001424052702304302704579334812872345886>

(Hämtad 2016-01-11).

Bonnier, *Hassan Blasim*, 2015. <http://www.albertbonniersforlag.se/forfattare/b/hassan-blasim/> (Hämtad 2016-01-11).

Commapress, *Hassan Blasim*, 2014. <http://commapress.co.uk/authors/hassan-blasim> (Hämtad 2016-01-11).

Exponerat, "Asylsökare erkänner: 'De flesta ljuger för att erhålla uppehållstillstånd'".

Exponerat 2013. <http://www.exponerat.net/asylsokare-erkanner-de-flesta-ljuger-for-att-erhalla-uppehallstillstand/> (Hämtad 2016-01-11).

Fria Tider, "Här är bevisen: De ljuger om att de är syrier för att lättare få asyl och bidrag i Sverige". Fria Tider 2015. <http://www.friatider.se/bevisen-invandrare-ljuger-om-att-de-ar-syrier> (Hämtad 2016-01-11).

Liljestrand, Jens, "Magiskt arabiskt i 'Irakisk Kristus'". Expressen 2015.

<http://www.expressen.se/kultur/magiskt-arabiskt-i-irakisk-kristus/> (Hämtad 2016-01-11).

Nationalencyklopedin, *Carlos Fuentes*.

<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/carlos-fuentes> (Hämtad 2016-01-11).

Persson, Magnus, "Flyktens helvete i febriga sagor". Svenska Dagbladet 2015.

<http://www.svd.se/flyktens-helvete-i-febriga-sagor/om/kultur:litteratur> (Hämtad 2016-01-11).

Thente, Jonas, "Hassan Blasim: 'Irakisk Kristus'". Dagens Nyheter 2015.

<http://www.dn.se/dnbok/bokrecensioner/hassan-blasim-irakisk-kristus/> (Hämtad 2016-01-11).

Wedding, Gunilla, "Jag skriver mardrömsrealism", intervju med Hassan Blasim. Skånska Dagbladet 2015. <http://www.skd.se/2015/10/14/jag-skriver-mardromsrealism/> (Hämtad 2016-01-11).

Yassin-Kassab, Robin, "Beirut 39". The Guardian 2010.

<http://www.theguardian.com/books/2010/jun/12/beirut-new-writing-arab-world> (Hämtad 2016-01-11).

Tidningsartikel:

Rudbeck, Carl, "Taggtrådsstängsel på ett håll, öppna gränser på ett annat". Sydsvenskan 2015-09-07.